

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ
BEYNƏLXALQ MAGİSTRATURA VƏ DOKTORANTURA MƏRKƏZİ

**“İŞĞALDAN AZAD EDİLMİŞ YAŞAYIŞ MƏNTƏQƏSİNİN BƏRPA
EDİLMƏSİ ÜÇÜN MATERIAL EHTİYATLARININ AUDİTİ
MƏSƏLƏLƏRİ (KONKRET BİR YAŞAYIŞ MƏNTƏQƏSİNİN
TİMSALINDA)”**

mövzusunda

MAGİSTR DİSSERTASİYASI

Rzayev İbrahim Fərahib

BAKİ - 2022

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ
BEYNƏLXALQ MAGİSTRATURA VƏ DOKTORANTURA MƏRKƏZİ

BMDM-in direktoru

i.ü.f.d., dos. Əhmədov Fariz Saleh oğlu

_____ **imza**

“ _____ ” _____ **2022-ci il**

**“İŞĞALDAN AZAD EDİLMİŞ YAŞAYIŞ MƏNTƏQƏSİNİN BƏRPA
EDİLMƏSİ ÜÇÜN MATERIAL EHTİYATLARININ AUDİTİ
MƏSƏLƏLƏRİ (KONKRET BİR YAŞAYIŞ MƏNTƏQƏSİNİN
TİMSALINDA)”**

mövzusunda

MAGİSTR DİSSERTASİYASI

İxtisasın şifri və adı: 060402-Mühasibat uçotu və audit

İxtisaslaşma: “İstehsal sferasında mühasibat uçotu və audit”

Qrup: 406

Magistrant:
Rzayev İbrahim Fərahıb oğlu

_____ **imza**

Elmi rəhbər:
**i.f.d., dos. Hacıyeva Amaliya Rauf
qızı**

_____ **imza**

Proqram rəhbəri:
i.ü.f.d. Vəliyev Cəbrayıl Xəlil oğlu

_____ **imza**

Kafedra müdiri:
**i.e.d., prof. Kəlbəyev Yaşar Atakişi
oğlu**

_____ **imza**

BAKİ – 2022

Elm andı

Mən, Rzayev İbrahim Fərahıb oğlu and içirəm ki, “İşğaldan azad edilmiş yaşayış məntəqəsinin bərpa edilməsi üçün material ehtiyatlarının auditi məsələləri (Konkret bir yaşayış məntəqəsinin təmsalında)” mövzusunda magistr dissertasiyasını elmi əxlaq normaları və istinad qaydalarına tamamilə riayət edərək və istifadə etdiyim mənbələrin hamısını ədəbiyyat siyahısında əks etdirərək yazmışam.

İŞGALDAN AZAD EDİLMİŞ YAŞAYIŞ MƏNTƏQƏSİNİN BƏRPA EDİLMƏSİ ÜÇÜN MATERIAL EHTİYATLARININ AUDİTİ MƏSƏLƏLƏRİ (KONKRET BİR YAŞAYIŞ MƏNTƏQƏSİNİN TİMSALINDA)

XÜLASƏ

Tədqiqatın aktualığı: İşgaldan azad edilmiş yaşayış məntəqəsinin bərpa edilməsi üçün material ehtiyatlarının auditi məsələləri (Konkret bir yaşayış məntəqəsinin təmsalində) araşdırılmasıdır.

Tədqiqatın məqsədi: Tədqiqatın məqsədi bazar şəraitində İşgaldan azad edilmiş yaşayış məntəqəsinin bərpa edilməsi üçün material ehtiyatlarının auditi məsələləri səmərəliliyini azaltmaq məqsədilə resursların faktorial və ya çoxölçülü təhlili üsullarının tətbiq edilməsi üçün nəzəri və praktiki əhəmiyyət kəsb edən elmi əsaslandırılmış təklif və tövsiyələrin formalaşdırılmasıdır.

İstifadə olunmuş tədqiqat metodları: Tədqiqat işində işgaldan azad edilmiş yaşayış məntəqəsinin bərpa edilməsi üçün material ehtiyatlarının auditi məsələləri, nəzəri metodlarla araşdırılacaqdır.

Tədqiqatın informasiya bazası: Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin qəbul etdiyi qanunlar, Nazirlər Kabinetinin, İqtisadi İnkişaf Nazirliyinin, Maliyyə Nazirliyinin, Dövlət Statistika Komitəsinin və digər dövlət orqanlarının normativ sənədləri (sərəncamlar, fərmanlar, sərəncamlar və qanunlar), görkəmli xarici və postsovet ölkələrinin iqtisadçıları maddi potensialın təhlili üçün tədqiqat işləri təşkil edirlər.

Tədqiqatın məhdudiyyətləri: Mövzunun araşdırılmasında əsas məhdudiyyət Azərbaycan dilində ədəbiyyatın az olmasıdır.

Tədqiqatın elmi yeniliyi və praktiki nəticələri: bazar münasibətlərinə və sahibkarlıq fəaliyyətinə keçid prinsipləri nəzərə alınmaqla iqtisadi səmərəliliyin göstəriciləri sistemində maddi potensialın yeri və rolu müəyyən edilmişdir; maddi ehtiyatların təhlili üçün göstəricilər sistemini işləyib hazırlamış və onun səmərəliliyini xarakterizə edən əsas iqtisadi parametrlərlə kəmiyyət və keyfiyyət əlaqələrini müəyyən etmişdir.

Nəticələrin istifadə olunma biləcəyi sahələr: Maddi sərvətlərin uçotunun tətbiq edilməsi üzrə tövsiyələr onların uçotunu və nəzarətini daha yüksək səviyyəyə qaldırmağa kömək edəcəkdir.

Açar sözlər: Azərbaycan, Laçın, yaşayış məntəqələri, material ehtiyatı, audit.

AUDIT OF MATERIAL RESOURCES FOR THE RESTORATION OF THE LIBERATED SETTLEMENT (ON THE EXAMPLE OF A SPECIFIC SETTLEMENT)

SUMMARY

The actuality of the subject: An audit of material resources for the restoration of liberated settlements (on the example of a specific settlement).

Purpose and tasks of the research: The aim of the study is to formulate scientifically based proposals and recommendations of theoretical and practical importance for improving the methods of factorial or multidimensional analysis of resources in order to reduce the effectiveness of audit of material resources for the restoration of liberated settlements in market conditions.

Used research methods: The research will examine the issues of audit of material resources for the restoration of the liberated settlement, theoretical methods.

The information base of the research: Laws adopted by the Milli Majlis of the Republic of Azerbaijan, normative documents of the Cabinet of Ministers, the Ministry of Economic Development, the Ministry of Finance, the State Statistics Committee and other state bodies (orders, decrees, orders and laws), analysis of material potential of prominent foreign and post-Soviet economists organize research work for.

Restrictions of research: The main limitation of the research is the lack of literature in the Azerbaijani language.

The novelty and practical results of investigation: -Determination of the place and role of material potential in the system of indicators of economic efficiency, taking into account the principles of transition to market relations and entrepreneurial activity; has done;

Scientific-practical significance of results: Recommendations for improving the accounting of tangible assets will help to raise their accounting and control to a higher level.

Keywords: Azerbaijan, Lachin, settlements, material resources, audit.

İXTİSARLAR VƏ İŞARƏLƏR

AR	Azərbaycan Respublikası
FIFO	First in, First Out
LIFO	Last in, First out

MÜNDƏRİCAT

GİRİŞ.....	8
I FƏSİL. MATERIAL EHTİYATLARININ UÇOTUNUN NƏZƏRİ-METODOLOJİ MƏSƏLƏLƏRİ.....	13
1.1. Material ehtiyatlarının maliyyəti, təsnifatı və uçotunun qarşısında duran vəzifələr	13
1.2. Material ehtiyatları mühasibat uçotunun və nəzarətinin obyektı kimi	17
1.3. Material ehtiyatlarının uçotunun, müəssisənin uçot siyasəti ilə əlaqəsi və rolu	23
II FƏSİL. İŞĞALDAN AZAD EDİLMİŞ ƏRAZİLƏRDƏ MATERIAL EHTİYATLARININ UÇOTUNUN TƏŞKİLİ VƏ TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ İSTİQAMƏTLƏRİ	31
2.1. İşğaldan azad edilmiş ərazilərdə material ehtiyatlarının sənədləşdirilməsi..	31
2.2. İşğaldan azad edilmiş ərazilərdə Material ehtiyatlarının qiymətləndirilməsinin müasir metodları.....	38
2.3. Müəssisənin material ehtiyatlarından istifadəsinin səmərəliliyinin yüksəldilməsi yolları.....	45
III FƏSİL. İŞĞALDAN AZAD EDİLMİŞ ƏRAZİLƏRİN YAŞAYIŞ MƏNTƏQƏLƏRİNİN MATERIAL EHTİYATLARININ UÇOTUNUN İNKİŞAF İSTİQAMƏTLƏRİ.....	49
3.1. Laçın rayonunda yaşayış məntəqələri üçün Material ehtiyatlarının uçotunun təkmilləşdirilməsi yolları.....	49
3.2. Laçın rayonunda yaşayış məntəqələri üçün görülən tədbirlər	56
3.3. Laçın rayonunda daşınmaz əmlakın ilkin inventarlaşdırma işləri	60
NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR	65
İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI.....	67
ƏLAVƏLƏR	70
Cədvəllərin siyahısı	71
Sxemlərin siyahısı	71
Şəkillərin siyahısı	71

GİRİŞ

Mövzunun aktuallığı: Müasir dövrdə bilavasitə özünümaliyyələşdirmə fəaliyyətini təmin edən iqtisadi institutlar prinsipinə əsaslanan bir sıra sistemli və kompleks icra tədbirləri həyata keçirilmişdir. Belə hallarda məqsəd məhsula tələbi və əmək məsrəflərini, müəyyən edilmiş maddi resursları və əmək məsrəflərini azaltmaq üçün istehsalın və satışın artırılmasıdır.

Tipik bir əməliyyat dövrü xüsusiyyət təşkilatıdır, çünki xüsusiyyət istehsal prosesinin ortasında başdan sona sərf olunan xüsusi bir təşkilatdır.

Məsələn, bir təşkilatın ehtiyat hissələri ilə 15 ay ehtiyat müddəti və 15 aydan sonra ümumi alətlərlə 15 aydan çox istifadə müddəti olmalıdır. Hazırda metodoloji qiymətləndirmə, uçot və təhlil avadanlığı və insan resursları işlənməmiş, maliyyə dəyişikliyinə maddi və insan resurslarına təsiri kompleks dəyişikliklərin təsiri səviyyəsində öyrənilməmişdir.

Problemin qoyuluşu və öyrənilmə səviyyəsi: Material ehtiyatlarından istifadənin uçotu və təhlili metodologiyasının təkmilləşdirilməsi problemi iqtisadiyyatda ən çox öyrənilən problemlərdən biridir. Müxtəlif ölkələrin iqtisadçıları A.F. Aksenenko, G.A. Abbasov. Beloborodov V.A., Bamgols S.B., Bakanov M.İ., Şeremet A.D., Paliy V.F., Petrova V.I., Saifulin R.S., Şeremet A.M. və başqaları Səlimov A.A. Çeçeta, S.M. Səbzəliyev, N.M. İsmayılovun əsərlərində H.T. Namazəliyeva, İ.M. Mahmudovun, R.B.Əliyevin və başqalarının çıxışında sistemli uçotun aparılması və maddi ehtiyatlardan istifadənin hərtərəfli təhlili ilə bağlı məsələlər geniş işıqlandırılmış, onun təkmilləşdirilməsi üçün konkret təkliflər paketi hazırlanmışdır. Bununla belə, müəssisənin resurs təminatı yaxşılaşır.

İstehsal potensialını səfərbər etməklə məhsul üçün material və əmək məsrəflərinin azaldılması üçün resursların müəyyən edilməsi maddi ehtiyatların qiymətləndirilməsinin nəzəri, metodoloji və konseptual problemlərinin yenidən nəzərdən keçirilməsini zəruri edir. Bu və ya digər problemlə məsələlərə iri neft müqavilələrinin bağlandığı, xarici kapitalın cəlb olunduğu, məhsullarına xüsusi tələbatın olduğu müəssisələrdə baxıla bilər. araşdırılmayıb. Bu baxımdan müəssisələrdə maddi ehtiyatların uçotunu sistemli şəkildə aparmaq, onlardan

istifadənin səmərəliliyini artırmaq, məhsula maddi və əmək məsrəflərinin azaldılması zərurətini dərinlən təhlil etmək lazımdır.

Maşınqayırma və onun məhsullarının əsas istehlakçısı olan neft-qaz sənayesinə milli iqtisadiyyatımızın tərkib hissəsi kimi baxsaq, bu aspektdə inkişaf etmək lazımdır. Bu onunla bağlıdır ki, bazar iqtisadiyyatına keçid tək cə maddi və əmək ehtiyatlarından istifadənin uçotu, qiymətləndirilməsi və təhlili problemlərini nəzərə almır, həm də maddi və əmək komponentinin dərin və hərtərəfli öyrənilməsini tələb edir.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri: Tədqiqatın əsas məqsədi bazar şəraitində işğaldan azad edilmiş yaşayış məntəqəsinin bərpa edilməsi üçün material ehtiyatlarının auditi məsələləri səmərəliliyini azaltmaq məqsədilə resursların faktorial və ya çoxölçülü təhlili üsullarının təkmilləşdirilməsi üçün nəzəri və praktiki əhəmiyyət kəsb edən elmi əsaslandırılmış təklif və tövsiyələrin əsaslı olaraq formalaşdırılmasıdır.

Tədqiqatın məqsədinə uyğun olaraq aşağıdakı vəzifələrin həlli planlaşdırılır:

- bazar münasibətləri şəraitində istehsalın səmərəliliyi göstəriciləri sistemində məhsulların (işlərin, xidmətlərin) material sərfi göstəricisinin yerini və rolunu müəyyən etmək;

- texnoloji mərhələlər üzrə material sərfinin təhlili üçün mövcud göstəricilər sistemini öyrənmək;

- məhsulların (işlərin və xidmətlərin) material sərfiyyatının səviyyəsinə bilavasitə təsir edən əsas və ikinci dərəcəli amilləri və şərtləri müəyyən etmək;

- məhsulların (işlərin, xidmətlərin) material sərfiyyatının dinamikasının iqtisadi təhlili;

- bazar şəraitində maddi ehtiyatlara qənaətin hesablanması və material sərfinin (material sərfinin) iqtisadi təhlili metodologiyasının yeni aspektini işləyib hazırlamaq;

- maddi ehtiyatlara tələbatın strukturunda baş verən dəyişikliklərin istiqamətlərini və bu tələbatın ödənilməsi mənbələrini müəyyən etmək;

- bazar iqtisadiyyatı şəraitində istehsalın texniki-texnoloji səviyyəsinin dəyişməsinin məhsulların (işlərin, xidmətlərin) maddi tutumuna təsirinin iqtisadi təhlili və qiymətləndirilməsi;

- respublikanın İşğaldan azad edilmiş yaşayış məntəqəsinin bərpa edilməsi üçün material ehtiyatlarının auditi məsələləri, materiallardan istifadə dinamikasının iqtisadi təhlili;

- məhsulların (işlərin, xidmətlərin) material sərfini azaltmaq üçün materialların istifadəsinin təkmilləşdirilməsi istiqamətlərini və ehtiyatların təhlili üsullarını müəyyən etmək.

Tədqiqatın obyektı və predmeti: Tədqiqatın predmeti: bazar iqtisadiyyatı şəraitində material ehtiyatlarının auditi məsələləri təhlili metodologiyasının işlənilib hazırlanması, onun azaldılması üçün ehtiyatların müəyyən edilməsi və qiymətləndirilməsi.

Tədqiqat metodları: Tədqiqat işi bir neçə metodlardan istifadə edilərək tədqiq ediləcəkdir, bunlardan birincisi təhlil metodudur. Bu metod tədqiqat işlərində geniş formada istifadə olunan metodlardandır.

Tədqiqat işində işğaldan azad edilmiş yaşayış məntəqəsinin bərpa edilməsi üçün material ehtiyatlarının auditi məsələləri, nəzəri metodlarla araşdırılacaqdır.

Dissertasiya işinin yazılmasında respublikada material ehtiyatlarının auditi məsələləri potensialının inkişaf istiqamətlərinin inkişaf mexanizminin formalaşdırılması əsas göstəriciləri, dinamikası, statistik materialları, elmi-metodiki məqalələr istifadə ediləcəkdir.

Müşahidə metodu əsasında keçmişdən bu günə işğaldan azad edilmiş yaşayış məntəqəsinin bərpa edilməsi üçün material ehtiyatlarının auditi məsələlərinin qiymətləndirilməsinin, təşkili və idarə edilməsində lazım olan amillərin təhlili aparılacaqdır.

Tədqiqatın informasiya bazası: AR müəssisələrinin 2003-2015-ci illər üzrə statistik məlumatlarından, Dövlət Statistika Komitəsinin və digər mənbələrin məlumatlarından, İqtisadi İnkişaf Nazirliyinin və Maliyyə Nazirliyinin mühasibat uçotu və hesabat sənədlərinin məlumatlarından ibarətdir. Azərbaycan Respublikası

Milli Məclisinin qəbul etdiyi qanunlar, Nazirlər Kabinetinin, İqtisadi İnkişaf Nazirliyinin, Maliyyə Nazirliyinin, Dövlət Statistika Komitəsinin və digər dövlət orqanlarının normativ sənədləri (sərəncamlar, fərmanlar, sərəncamlar və qanunlar), görkəmli xarici və postsovet ölkələrinin iqtisadçıları maddi potensialın təhlili üçün tədqiqat işləri təşkil edirlər.

Dissertasiya işində qruplaşdırma, müşahidə, müqayisə, zəncirvari yerdəyişmə, fərq, balans korrelyasiya və digər iqtisadi təhlil üsullarından geniş istifadə edilmişdir.

Tədqiqat zamanı respublika müəssisələrinin iqtisadi islahatına dair mövcud normativ sənədlərdən, biznes planlarından, mühasibat uçotu məlumatlarından və hesabatlarından geniş istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın məhdudiyyətləri: Mövzunun araşdırılmasında əsas məhdudiyyət Azərbaycan dilində ədəbiyyatın az olmasıdır.

Tədqiqatın elmi yeniliyi: Bazar münasibətlərinə və sahibkarlıq fəaliyyətinə keçid prinsipləri nəzərə alınmaqla iqtisadi səmərəliliyin göstəriciləri sistemində maddi potensialın yeri və rolu müəyyən edilmişdir;

- maddi ehtiyatların təhlili üçün göstəricilər sistemini işləyib hazırlamış və onun səmərəliliyini xarakterizə edən əsas iqtisadi parametrlərlə kəmiyyət və keyfiyyət əlaqələrini müəyyən etmişdir;

- məhsulların (işlərin, xidmətlərin) maya dəyərinin yeni aspektdə hesablanması variantı təklif edilir və onun iqtisadi təhlil prosesində tətbiqi göstərilir;

- təsərrüfat fəaliyyətinin təhlilini beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırmaq baxımından maddi və istehsal ehtiyatlarını xarakterizə edən iqtisadi göstəricilər sisteminə tənqidi yanaşır, onların çatışmazlıq və üstünlüklərini izah edir;

- Material sərfiyyatının və material sərfinin amil təhlili üsullarına tənqidi yanaşma, maddi ehtiyatlarda mütləq və nisbi qənaətin miqdarını hesablamaq üçün tamamilə yeni imkanlar təklif edir və neftlə əlaqədar dövriyyə vəsaitlərinə tələbin dəyişmə sahələrini müəyyənləşdirir.

Nəticələrin praktiki əhəmiyyəti və tətbiq sahələri: Maddi sərvətlərin uçotunun təkmilləşdirilməsi üzrə tövsiyələr onların uçotunu və nəzarətini daha yüksək səviyyəyə qaldırmağa kömək edəcəkdir.

I FƏSİL. MATERIAL EHTİYATLARININ UÇOTUNUN NƏZƏRİ- METODOLOJİ MƏSƏLƏLƏRİ

1.1. Material ehtiyatlarının maliyyəti, təsnifatı və uçotunun qarşısında duran vəzifələr

Müəyyən bir dövlət qurumunun qarşısına qoyulmuş vəzifələri yerinə yetirmək üçün fəaliyyətinin təşkili üçün zəruri şərt onu maddi resurslarla təmin etməkdir: materiallar, yanacaq, enerji, geyim ehtiyatları, avadanlıq, maşın, mexanizm, ehtiyat hissələri, fəaliyyətdə istifadə olunan əmək alətlərinin daim artması, işlərin həcminin genişlənməsi və qarşıya qoyulan tapşırıqların yerinə yetirilməsi, əsas fondların istifadəyə verilməsi və əsaslı obyektlərin saxlanması getdikcə daha çox material, yanacaq, enerji və s.

Mühasibat uçotunda aşağıdakı aktivlər inventar kimi qəbul edilir:

- mülki müdafiənin təşkili və aparılması, fəvqəladə hallarda fəvqəladə halların nəticələrinin aradan qaldırılması, o cümlədən fəvqəladə humanitar yardım, əhalinin və ərazilərin fəvqəladə hallardan və yanğınlardan mühafizəsi, su obyektlərində insanların təhlükəsizliyinin təmin edilməsi üzrə öz səlahiyyətləri daxilində fəaliyyətlərin həyata keçirilməsində istifadə olunur.

- idarəetmə ehtiyacları üçün istifadə olunur (köməkçi materiallar, yanacaq, ehtiyat hissələri və s.).

Materialların uçotunun düzgün təşkili üçün onların təsnifatı vacibdir. Təşkilatın fəaliyyəti zamanı müxtəlif inventarların oynadığı roldan asılı olaraq, onlar aşağıdakı qruplara bölünür: xammal və əsas materiallar, köməkçi materiallar, alınmış yarımfabrikatlar, tullantılar (geri qaytarıla bilən), yanacaq, qablar və konteyner materialları, ehtiyat hissələri, inventar və s. məişət ləvazimatları.

Xammal və əsas materiallar - işin yerinə yetirilməsi, xidmətlərin göstərilməsi zamanı zəruri tərkib hissəsi olan kənardan alınmış əmək obyektləri.

Bu maya dəyəri adətən ən böyük dəyər hərəkətinə malikdir.

Köməkçi materiallar əsas materiallara təsir etmək, alətlərə qulluq və qulluq etmək, istehsal prosesini və ya təşkilatın təsərrüfat fəaliyyətlərini asanlaşdırmaq üçün istifadə olunur.

Köməkçi materiallar qrupundan istifadə xüsusiyyətlərinə görə yanacaq, qablar və konteyner materialları ehtiyat hissələri ayrıca qrupa ayrılır.

Yanacaq - texnoloji (texnoloji məqsədlər üçün), motor (yanacaq) və iqtisadi (istilik üçün) bölünür.

Ehtiyat hissələri maşın və avadanlıqların (əsas vəsaitlərin) köhnəlmiş hissələrinin təmiri və dəyişdirilməsi üçün istifadə olunur.

Konteynerlər və qab materialları - müxtəlif materialların və məhsulların qablaşdırılması, daşınması, saxlanması üçün istifadə olunan əşyalar (çantalar, qutular, qutular).

Nəzərə almaq lazımdır ki, materialların əsas və köməkçiyə bölünməsi şərtidir və çox vaxt yalnız müxtəlif fəaliyyət növləri üçün istifadə olunan materialın miqdarından asılıdır.

Alınmış yarımfabrikatlar - emalın müəyyən mərhələlərini keçmiş, lakin hələ hazır məhsul olmayan xammal və materiallar. Məhsulların istehsalında onlar əsas materiallarla eyni rol oynayır, yəni. onların maddi əsasını təşkil edir.

Təşkilatın inventarının bir hissəsi - inventar və məişət ləvazimatları - 12 aydan çox olmayan və ya 12 aydan çox olduqda (inventar, alətlər və s.) Normal əməliyyat dövrü üçün əmək vasitəsi kimi istifadə olunur.

digər materiallar - əsas vəsaitlərin silinməsindən alınan və material, yanacaq və ya ehtiyat hissələri kimi istifadə edilə bilməyən maddi sərvətlər; köhnəlmiş təkərlər və rezin qırıntıları və s.

Ehtiyatların göstərilən təsnifatlarından sintetik və analitik uçotun qurulması, habelə istehsal və əməliyyat fəaliyyətində xammal və materialların qalıqları, qəbulu və sərfi haqqında statistik hesabatın tərtib edilməsi üçün istifadə olunur.

Sadalanan qrupların hər birində maddi dəyərlər növlərə, çeşidlərə, markalara, standart ölçülərə bölünür. Hər bir ad, dərəcə, ölçüyə qısa ədədi işarə (nomenklatura nömrəsi) verilir və qiymət nomenklaturası adlanan xüsusi reyestrdə qeyd olunur.

Nomenklatura-qiymət etiketində materialların sabit qiymətləndirmə qiyməti və ölçü vahidi də göstərilir.

Qiymət etiketinin kodlaşdırılması adətən yeddi səkkiz rəqəmli koddan istifadə etməklə qarışıq seriyalı-seriyalı sistemə uyğun olaraq həyata keçirilir. İlk iki simvol sintetik hesabı, üçüncüsü subhesabı müəyyən edir, aşağıdakı simvollardan bir və ya ikisi bir qrup materialı bildirir, qalanları müxtəlif əlamətlər, materialın xüsusiyyətləridir.

Maddələrin qiymət etiketlərində olan məlumatlar şərti sabitə aiddir. O, maşın daşıyıcılarına yazılır və tələb olunan nəticəni əldə etmək üçün təkrar istifadə olunur.

Ehtiyatlar uçota faktiki maya dəyəri ilə qəbul edilir. Ödənişlə alınmış inventarların faktiki dəyəri, ƏDV və digər bərpa edilə bilən vergilər (Rusiya Federasiyasının qanunvericiliyində nəzərdə tutulmuş hallar istisna olmaqla) istisna olmaqla, təşkilatın faktiki alış xərclərinin məbləği kimi tanınır.

Ümumi təsərrüfat və digər oxşar məsrəflər, ehtiyatların əldə edilməsi ilə bilavasitə bağlı olmadıqda, faktiki məsrəflərə daxil edilmir. Ehtiyatların planlaşdırılan məqsədlər üçün istifadəyə yararlı vəziyyətə gətirilməsi xərclərinə təşkilatın məhsulların istehsalı, işlərin görülməsi ilə əlaqəli olmayan qəbul edilmiş ehtiyatların texniki xüsusiyyətlərini dəqiqləşdirmək və təkmilləşdirmək xərcləri daxildir. və xidmətlərin göstərilməsi.

Təşkilatın qüvvələri tərəfindən istehsal olunan maddi sərvətlərin faktiki dəyəri bu dəyərlərin istehsalı ilə bağlı faktiki xərclərdən ibarətdir. Təşkilatın nizamnamə kapitalına töhfə hesabına daxil edilmiş inventarların faktiki dəyəri, qanunvericilikdə başqa hal nəzərdə tutulmayıbsa, təşkilatın təsisçiləri tərəfindən razılaşdırılmış onların pul dəyərində əsasən müəyyən edilir.

Təşkilat tərəfindən ianə müqaviləsi əsasında və ya əvəzsiz olaraq alınan mal-material ehtiyatlarının faktiki dəyəri onların yerləşdirildiyi tarixə olan bazar dəyərində, digər əmlakın (pul vəsaitləri istisna olmaqla) müqabilində əldə edilmiş malların dəyərində əsasən müəyyən edilir. Müqayisəli şəraitdə müəssisənin adətən oxşar əşyaların dəyərini müəyyən etdiyi qiymətə əsasən müəyyən edilən dəyişdirilən əmlak.

Ümumiyyətlə, müəssisəyə aid olmayan, habelə lakin müqavilə şərtlərinə uyğun olaraq onun istifadəsində və ya sərəncamında olan ehtiyatlar müqavilədə nəzərdə tutulmuş qiymətləndirmədə balans hesablarının uçotuna alınır. Satın alındıqdan sonra dəyəri xarici valyutada müəyyən edilən ehtiyatların qiymətləndirilməsi, ehtiyatların mühasibat uçotuna qəbul edildiyi tarixdə qüvvədə olan Rusiya Federasiyası Mərkəzi Bankının məzənnəsi ilə xarici valyutanın konvertasiyası yolu ilə rublla aparılır.

Maddi aktivlər sintetik hesablarda onların alınma dəyəri və ya uçot qiymətləri ilə əks etdirilir.

Material ehtiyatlarının faktiki maya dəyəri bu resursların tədarükçüsü tərəfindən təmin edilən onların alınması xərclərinə əsasən müəyyən edilir; ehtiyatların əldə edilməsi üçün cəlb edilmiş (onların uçota qəbul edilməsinə qədər); işarələmələr; təchizatçı, xarici iqtisadi təşkilatlara ödənilən komissiya; Gömrük rüsumları; satınalma qiymətinə daxil edilmədikdə, mal-material ehtiyatlarının daşınması, saxlanması və istifadə olunduğu yerə çatdırılması xərcləri; ehtiyatın planlı məqsədlər üçün istifadəyə yararlı vəziyyətə gətirilməsi xərcləri; ehtiyatların alınması ilə bilavasitə bağlı olan digər məsrəflər.

Ehtiyatların alınması ilə bağlı faktiki xərclər, xarici valyutada olan məbləğə ekvivalent məbləğdə rublla ödəniş edildiyi halda, inventar uçota qəbul edilməzdən əvvəl yaranan məbləğ fərqi nəzərə alınmaqla müəyyən edilir.

Hər bir xammal və material növü üzrə tədarükün faktiki maya dəyərinin hesablanması xeyli əmək və vaxt tələb edir. Buna görə də, satınalmanın faktiki dəyəri təşkilatların yalnız kiçik bir hissəsi tərəfindən xammal və materialların əsas növləri üçün hesablanır.

Əksər təşkilatlarda maddi sərvətlərin cari uçotu sabit uçot qiymətləri ilə - orta alış qiymətləri ilə, planlaşdırılmış maya dəyəri ilə aparılır.

Kompüterlərin və elektron markalanmanın yaranması ilə müəyyən növ maddi resursların faktiki maya dəyərini hesablamaq üçün getdikcə daha çox imkanlar yaranır.

Hesablar planında 010500000 “Mal-material ehtiyatları” hesabları üzrə maddi sərvətlərin sintetik uçotunun planlı alış dəyəri, orta alış qiymətləri kimi istifadə olunan endirimli qiymətlərlə aparılmasına icazə verilir.

Orta maya dəyəri hər bir inventar növü üzrə onların kəmiyyətinə görə inventar növünün ümumi dəyərinin özəl bölməsi kimi müəyyən edilir; müvafiq olaraq ayın əvvəlindəki qalığa və ay ərzində daxil olan ehtiyatlara görə maya dəyəri və kəmiyyətdən ibarətdir.

Hesabat ayı ərzində material ehtiyatları istehsala (bir qayda olaraq, endirimli qiymətlərlə) silinir.

1.2. Material ehtiyatları mühasibat uçotunun və nəzarətinin obyektı kimi

Məlumdur ki, bazar iqtisadiyyatı şəraitində kommersiona sirri sayılan məhsulların (işlərin, xidmətlərin) dəyərində maddi məsrəflər böyük rol oynayır. Ona görə də müasir bazar münasibətlərinə dərin keçid və maddi ehtiyatlar təsərrüfatının iqtisadi inkişafı dövründə məhsulların (işlərin və xidmətlərin) maya dəyərinin aşağı salınması təsərrüfat fəaliyyətinin səmərəliliyinin artırılmasının əsas vəzifəsidir.

Bundan əlavə, respublikanın müəssisələrində məhsul (iş və xidmətlər) istehsalının artırılması elmi-texniki nailiyyətlərin istehsalata geniş tətbiqi ilə maddi ehtiyatlardan səmərəli istifadə edilməsindən də asılıdır. Çünki iqtisadiyyatın bütün sahələri kimi, neft sənayesində də xammal və yanacaq sərfi milyonlarla ümumi profisitdən ümumi daxili məhsulun bir faizinə bərabərdir.

Bununla belə, davranışlarından asılı olmayaraq, maddi ehtiyatlar ilk növbədə qiymətləndirilmir. Oxşar məhsullar istehsal edən bir çox müəssisə və firmalar aparıcı respublikaların istifadə etdiyi xammal və enerjinin keyfiyyətindən daha çox xərcləyirlər.

Məlumdur ki, azad bazar rəqabəti şəraitində tətbiq edilən özünümaliyyətləşdirmə prinsipi hər bir müəssisə və istehsal sahəsinin minimum xərclə yüksək iqtisadi səmərəliliyə nail olmasını nəzərdə tutur. Ona görə də müasir bazar mexanizmləri dövründə ucuz dövlətə əməl etmək, məhsulların material sərfini azaltmaq, maddi resursların sərfiyyatına operativ nəzarəti gücləndirmək lazımdır.

Bu şəraitdə materiallardan səmərəli istifadənin və qənaətin tətbiqində sərbəst qiymətlərin və əlavə dəyər vergisinin rolu çox böyükdür.

Bu nöqteyi-nəzərdən maddi ehtiyatların hərəkətinin düzgün iqtisadi təhlilinin aparılması və bu prosesə qiymət amili vasitəsilə təsir göstərilməsi vacibdir. Buna görə də iqtisadi təhlil prosesində materialların tədarükü, saxlanması, sərfi və məhsulların (işlərin və xidmətlərin) maya dəyərinin düzgün daxil edilməsinə xüsusi diqqət yetirilir (Дмитриева И.М. 2015: p.321).

Məlumdur ki, bazar münasibətlərinin idarə edilməsi idarəetmənin (idarəetmənin) ən mühüm funksiyalarından biridir, iqtisadi təhlil maddi ehtiyatlardan biridir.

Təsərrüfat fəaliyyətinin təhlili istifadə olunan daxili resursları aşkar edə bilər ki, onlar səmərəlidir və bunlardan yaxın imkanlardan istifadə etmək olar. Bir qayda olaraq, sənaye məhsullarında, bazar iqtisadiyyatında hipotezləri azaltmaq üçün materialların intensivliyini müəyyən etmək üçün materialların istifadə səviyyəsi və dinamikası üzrə sənaye müəssisələrinin və birliklərinin kompleks proqramı mövcuddur.

Belə vəziyyətlərdə sistemin keyfiyyəti və keyfiyyəti materialların və enerji resurslarının istehlakına iqtisadi təsir mənbəyi kimi xüsusi əhəmiyyət kəsb edə bilər. Çatışmazlıqların qiymətləndirilməsi prosesinə imkan verməmək üçün biz sənaye istehsalında səth materiallarının dinamikasını dəqiq müəyyənləşdiririk. Keyfiyyətli materiallardan istifadə və qiymətlərə birbaşa təsir kimi obyektiv amillərin olduğu bildirilir.

Qeyd etmək lazımdır ki, genişmiqyaslı əhalinin ekstremal tipinin yaradılması və düzgün istiqamətləndirmə keyfiyyətinin yüksəldilməsi üçün iqtisadiyyatın mütərəqqi formasına keçid dövrünün əsas qanunauyğunluğunun bərpası, iqtisadiyyat.

Eyni zamanda, bazar iqtisadiyyatı ilə bağlı bir sıra problem və subyektiv amillərin yaradılması məqsədi və onun tətbiqi prinsipi bu problemin yeni məqsədi (aspektləri) formalaşdırmaq və həll etmək üçün özünümaliyyətləşdirməni əlavə edir.

Məlumdur ki, bu problemin inkişafı hal-hazırda istehsalın keyfiyyətinin yüksəldilməsi üçün iş və xidmətlərin iqtisadi strategiyasıdır.

Əsas diqqət istehsal tələbinin olmaması və rəqabətqabiliyyətli məhsuldarlığa uyğun olaraq maddi resurslar və nisbi baxımından yüksək məhsuldarlıqda iştiraka yönəldilir.

Bundan əlavə, yuxarıda qeyd olunduğu kimi, respublikamızdan müəssisələr, kütləvi istehsalat emalının ekstremal inkişaf növünə keçid üçün bazar iqtisadiyyatına keçiddən keçir. Çünki müasir şəraitdə xammaldan, yanacaq-energetikadan və texniki qulluq istehsalında istifadədə azalma, material sərfiyyatı, məhsulun təkmilləşdirilməsi var.

Bununla əlaqədar müəssisələr üzrə operativ uçot mədaxillərinin dəqiqləşdirilməsi və onların vaxtında rəsmiləşdirilməsi zəruridir. Buna görə də yüksək keyfiyyətli qeydlərin, istehlak və hərəkət uçotu materiallarının uçotunun aparılması, idxal olunan materialların cari istehsal tələblərinə uyğunluğunun yoxlanılması və keyfiyyətinə nəzarət edilməsi vacibdir.

Bu kontekstdə əsas vəzifə sistemli uçot hərəkətinin məzmunu, operativ nəzarət fondlarının və dövlətin maddi ehtiyatlarının mühafizəsidir. Digər tərəfdən, qeyd etmək lazımdır ki, bazar iqtisadiyyatının böyüməsi deyil, böyüməsi. Həqiqətən, hər bir funt üçün nə qədər çox istifadə edilərsə, ekspress yükün qiyməti bir o qədər tam tələb oluna bilər.

Bildirilir ki, məhsul inkişaf formaları iqtisadiyyatı xammala, avadanlıqlara və yanacağa artan tələbatın cəmi 35-40 faizini təmin edir. Lakin mövcud qiymət səviyyəsinin və mövcud iqtisadi vəziyyətin müəssisələrin geniş yolunun məhsulu olmadığı fərziyyə edildi. Buna görə də sənaye müəssisə və birliklərinin materiallarından istifadə edilməsi və material sərfinin azalması məhsulda problemlər yaradır.

Daimi artım xüsusi çəki avadanlıq xərclərinin istehsalının davamlı artmasına səbəb olur. Bu mənada, tədqiqat sənaye müəssisələrinin inkişafı və vilayətin ilkin öyrənilməsi resurs təchizatı üsulları təhlil etmək üçün istifadə olunan maddi ehtiyatları hesab edilə bilər.

Bazar münasibətləri vəziyyətlərində bu məqsədə çatmaq üçün yuxarıda göstərilən bir sıra vəziyyət problemlərini həll etmək çox vacibdir. Fikrimizcə, bu məsələlərlə yanaşı, “maddi resursların analitik dinamikası”ndan istifadə də xüsusi yer tutur.

Mütərəqqi dəyişikliyin xərc strukturu ekstremal sənaye sahələrinin inkişafı şəraitində qabaqcıl təsərrüfat iqtisadiyyatı ilə bağlıdır (Morozova A.V., Vasina I.G. 2003: s.263).

Yəni pay maddi xərclərdə və əmək haqqıda dəyərin qiyməti artmışdır. Bu yolla inflyasiya prosesinin tədqiqi yerüstü material məsrəflərinin yüksəlməsi, onların dinamikasının və davamlı təkmilləşdirmə sistemlərinin uçotu şəraitində yaranır.

Sənaye müəssisələri və birlikləri məhsul istehsalı üçün uğurlu təsərrüfat planlaşdırılmasının həyata keçirilməsinin yalnız xammalla vaxtında və dəqiq təmin edilməsini deyil, həm də istehsal prosesində qənaətli və səmərəli istifadə olunan materialların, rəşional istifadənin, xammalların istehsalına arxalanırlar. Və qənaət materialları, o cümlədən maya dəyərini azaldan məhsullar (işlər və xidmətlər).

Məlum olduğu kimi, əsas göstəricilər müəssisələr və onun fəaliyyətini xarakterizə edən məhsuldarlıq materiallarından istifadə dinamikasıdır:

A) Bir manat bazar məhsuluna görə material məsrəfləri (amortizasiya nəzərə alınmadan);

B) Əsas qənaət növləri, o cümlədən maddi resursların əsas növləri:

1) Bir milyon manatlıq kommersiya məhsulları (İşlər və Xidmətlər);

2) üçün bir milyon funt-sterlinq xalis məhsul;

C) material məsrəflərinin artım tempi ilə bazar məhsullarının artım sürəti arasında əlaqə;

d) nisbi iqtisadiyyatın maddi ehtiyatları;

d) Material sərfi və material sərfi.

Göründüyü kimi, fəaliyyəti xarakterizə edən ən mühüm məcmu göstəricilərdən biri məzmun resurslarından istifadə, məzmunun intensivliyi müəssisələridir. Qeyd etmək lazımdır ki, yeni iqtisadi şəraitdə materialların istehlakını, istehsal prosesini

və onun dinamikasını xarakterizə edən materialların istifadəsi planlaşdırılan üçün iki mühüm göstəricidir:

A) Bir manat bazar məhsuluna görə material məsrəfləri (amortizasiya nəzərə alınmadan);

B) Məzmunu paylaşma xərclərinin ümumi dəyərinin ən mühüm məhsul növləri.

Bildiyiniz kimi, malların maya dəyəri strukturunda əmtəə istehsalı:

A) material ehtiyatlarından istifadədə istehsal və istismar prosesləri;

B) Material məsrəfləri, müəssisə üçün iqtisadi tələblər (bərək).

Materialların (işlərin, xidmətlərin) istehlakının müəyyən edilməsi dinamikasını müəyyən edərkən nəzərə almaq vacibdir ki, malların (işlərin, xidmətlərin) istehsalı üçün materialların dəyəri) Aşağıdakı maddələr aşağıdakılara görə qruplaşdırılır:

A) xammal və əsas materiallar;

B) alınmış məhsullar və yarımfabrikatlar;

C) əlaqədar köməkçi materiallar;

d) Yanacaq və enerji.

Bundan əlavə, şirkətin anbarlarında yerləşən avadanlıq və materialların zərərləri ilə əlaqədar maddi xərclər, itkilər və həddindən artıq enerji istehlakı üçün cərimələr. İqtisadi ədəbiyyatda təsvir olunduğu kimi, yuxarıda göstərilən göstəriciləri, xammal və materialların orta aylıq (rüblük) həcmi müəyyən etdikdən sonra dinamikasını öyrənmək məqsədəuyğundur.

Bu müddəə orta aylıq maddi ehtiyatların (ehtiyatların) normativi ilə müqayisədə iqtisadi əsaslı və müsbət qiymətləndirmə nəzərə alınmaqla nəzərə alın bilməz.

Bundan əlavə, ehtiyatın orta aylıq sərfiyyatının materialın dəyər baxımından mütləq nisbəti ilə eyni nisbətdə artması bir daha göstərir ki, bu müəssisə yalnız xarici mənbələr hesabına öz istehlakı üzərindədir. Respublikanın neft maşınqayırması müəssisələri. bunun üçün konkretidir.

Cədvəl 1: Azərbaycan Respublikası sənaye müəssisələrində material resurslarından istifadənin səmərəliliyini xarakterizə edən

Göstəricilər	2016	2017		Biznes- planın yerinə yetiril məsi,%	Kənarlaşma (+ ; -)		
		biznes- plan üzrə	faktiki		2016-cü ilə nisbətən		plana nisbətən ,%
					plan üzrə, %	faktiki, %	
A	1	2	3	4	5	6	7
1.Müqayisəli qiymətlərlə maşınqayırma məhsulunun	16,7	18,6	18,1	97,3	11,2	81,6	70,4
2. Material məsrəflərinin həcmi, mln.	9,2	9,4	10,5	111,6	23,4	14,2	-9,2
3.Materialtutumu (sətir2 : sətir1), ma-	55,1	50,5	58,0	114,9	9,1	0,6	-8,5
4. Materialverimi (sə-	1,82	1,98	1,72	87,0	0,8	0,9	0,1

Mənbə: Morozova A.V., Vasina I.G. 2003: s.263 materialları əsasında tərtib edilmişdir.

1. Dəyişikliyin ümumi məbləğində maddi xərclər;
2. Məhsulun həcmi dəyişdirin (İşlər və Xidmətlər);
3. Qiymət dəyişikliyi;
4. Material sərfi normasının dəyişməsi və s. Təsir edə bilər.

Fikrimizcə, sadalanan amillərdən ilk növbədə birinci sinif (birinci iki amil) amillərin təsirini araşdırmaq və qiymətləndirmək məqsəduyğundur. Bunun üçün aşağıdakı hesablamaları aparmaq lazımdır:

I Hesablama: $9,4 : 18,6 = 0,505$ manat;

İkinci hesablama: $10,5 : 18,6 = 0,564$ manat;

III hesablama: $10,5 : 18,1 = 0,580$ manat;

Aparılan hesablamalara görə, bu nəzəriyyədə yuxarıda göstərilən materiala təsir göstərən ilk iki amil müəyyən edilə bilər:

Ümumi konvertasiya məbləğində məzmun xərcləri:

$0,564 - 0,505 = 0,059$ manat;

- 1) Transformasiya istehsalının həcmi (işlərin və xidmətlərin):

$0,580 - 0,564 = 0,016$ manat;

Beləliklə, birləşmiş təsirin cəmi çıxılması ($0,580 - 0,505$) olan $0,075$ manat [$0,059 + 0,016$] kimi iki amil var.

1.3. Material ehtiyatlarının uçotunun, müəssisənin uçot siyasəti ilə əlaqəsi və rolu

İnventar mühasibat uçotu metodudur ki, bu da mühasibat məlumatlarının və maliyyə hesabatlarının düzgünlüyünü təsdiq etmək üçün həyata keçirilən təşkilatın əmlakının və öhdəliklərinin mövcudluğunun, vəziyyətinin və qiymətləndirilməsinin vaxtaşırı yoxlanılması və sənədli təsdiqi üçün müntəzəm prosedurdur.

Auditlər, auditlər, cari mühasibat əməliyyatları aparan, onların mövcudluğunun yoxlanılmasını və kəmiyyətinin müəyyən edilməsini tələb edən müntəzəm inventarlaşdırma proseduruna, idarəetmə məqsədləri üçün əmlakın uçotu prosedurlarına (idarəetmə inventarına) istinad etməyin.

İnventarlaşdırmanın əsas məqsədləri bunlardır:

- müəssisənin əmlakının faktiki mövcudluğunun müəyyən edilməsi;
- əmlakın faktiki mövcudluğunun mühasibat uçotu məlumatları ilə müqayisəsi;
- keyfiyyətsiz maddi ehtiyatların aşkar edilməsi, zəruri mütəxəssisləri və xüsusi təşkilatları cəlb etməklə əsaslı nəticələrin formalaşdırılması, habelə onların uçota alınması və ya silinməsi (utilizasiyası) üçün sənədlərin hazırlanması;
- maddi ehtiyatların çatışmazlığı, artıqlığı, zədələnməsi zamanı təqsirkarların müəyyən edilməsi;
- podratçılar tərəfindən müqavilə müddətlərinin yerinə yetirilməsinə əməl olunmasının mühasibat uçotunda öhdəliklərin tam əks olunmasının yoxlanılması, debitor və kreditor borclarının yığılması üçün tədbirlərin görülməsi, iddia müddəti bitdikdən sonra öhdəliklərin müəyyən edilmiş qaydada silinməsi; .

Bundan əlavə, təşkilata aid olmayan, lakin mühasibat uçotunda qeyd olunan (saxlanılan, icarəyə götürülən, emal üçün qəbul edilən), habelə hər hansı səbəbdən uçota alınmayan inventar və digər əmlak növləri inventarlaşdırılır.

Bu əsasnamədə balansdan çıxarılan və ya əməliyyat uçotunda olan əmlak haqqında heç nə demir. Bununla belə, bu əmlakın inventarlaşdırılmasına ehtiyac şübhə doğurmur:

“Əsas vəsaitlərin vahidi texnoloji xüsusiyyətlərə əsaslanaraq uçot siyasətində müəyyən edilmiş digər həddi, habelə alınmış kitablar, broşürlər və s. nəşrlərin istehsal xərclərinə (satış xərcləri) silinməsinə icazə verilir. istehsala və ya istismara buraxmaq kimi. Bu obyektlərin istehsalatda və ya istismar zamanı təhlükəsizliyini təmin etmək üçün təşkilat onların hərəkətinə lazımi nəzarəti təşkil etməlidir.”

Mühasibat uçotu və daxili nəzarət nöqtəyi-nəzərindən balansda və ya əməliyyat uçotunda qeydə alınan əmlakın inventarlaşdırılmasının nəticələri ilk növbədə təşkilatı maraqlandırır.

Bazar iqtisadiyyatı şəraitində elmi təşkilatın maddi resurslardan və işçi qüvvəsindən istifadənin səmərəli idarə edilməsinin əhəmiyyəti durmadan artır. Eyni zamanda, təsərrüfatların səmərəli idarə edilməsi və elmi təşkili məhsuldarlığın, istehsalın səmərəliliyinin və göstəricinin keyfiyyətinin yüksəldilməsi üçün əsas amilə çevrilir.

Bu baxımdan təbii və məntiqi məzmun resurslarının mühasibat uçotu insan resurslarından istifadə ilə əlaqələndirilməsi problemini xeyli təkmilləşdirir. Fikrimizcə, təkmilləşdirmə uçotu maddi resurslardan istifadəni, müasir informasiya texnologiyalarından istifadə etməklə əsas mühasibat məlumatlarının işlənməsini tələb edir.

Təcrübədən görüldüyü kimi, avtomatlaşdırılmış məlumatların, sənaye müəssisələrinin əmək ehtiyatlarında istifadəsini xarakterizə etmək üçün aşağıdakı kodlar uyğun hesab olunur:

- 1) kodun süni hesabları və onların müvafiq subhesabları;
- 2) kodun analitik uçotu maddələri;
- 3) kodun uçot əməliyyatları;
- 4) Maşın masaları.

Fikrimizcə, hərəkətin insan resursları və onlardan istifadə plandan maşında işlənmiş müvafiq prinsipin yaradılması üçün əlverişli şəraitə nəzarət etmək. Maşın

aşağıdakı elementlərdən istifadə etməklə qabaqcıl informasiya texnologiyalarını özündə birləşdirir:

1) Dönər masaların analitik uçotu;

2) İnsan resurslarını və onların hərəkətini təsvir etmək üçün məlumatdan istifadə edin.

Bununla belə, digər mühasibat bölmələri kimi kadrlar bölməsinin neft mühəndisliyi tədqiqatı çərçivəsində mühasibat uçotunun istifadəsi hələ tam mexanikləşdirilməmişdir və bu problem həllini tapmamış qalır.

Avtomobilin yanaşmasının çox mühüm və aktual məsələdən aydın şəkildə ayrılmasının ümumi və fərdi göstəriciləri üçün müvafiq blokların kompleks iqtisadi təhlili (Rzayev G. 2006: s.255).

Aydındır ki, göstəricilərin dördüncü blokunun kompleks iqtisadi təhlilinin xüsusiyyətlərinin icrasından istifadə insan resursları. Praktikada işçi qüvvəsi göstəricilərinə görə aşağıdakı bloklar ümumiləşdirilir:

A) sistemin göstəricilərini xarakterizə edən səviyyədə məşğulluq müəssisəsi;

B) göstərici heyətin işgüzarlığı və dinamikası;

c) göstəricilərdən istifadə etməklə iş vaxtı;

d) işləmək bacarığı;

E) Əmək məhsuldarlığı.

Müəllifin fikrincə, iqtisadi göstəriciləri xarakterizə edən diversifikasiya sistemlərindən istifadə edilməsinə baxmayaraq, əmək ehtiyatlarında yalnız əmək məhsuldarlığı göstəriciləri onun post-hesablama metodunun uçotuna yeni yanaşma tələb edir.

Beynəlxalq təcrübədə əmək məhsuldarlığı göstəriciləri işçilərin bütün növbələrində istehsalın orta həcminə nisbəti ilə deyil, bölüşdürülməsi, gəlirin miqdarı ilə müəyyən edilən fəaliyyət müəssisəsi ilə xarakterizə olunur.-dan satış həcmi ilə istehsal olunur.

Bu hesablama, insan resursları və hesablamanın yaradılması üçün əlverişli şəraitin səciyyələndirilməsindən asılı olan elementlərin maya dəyərinin

planlaşdırılması üzrə atası ilə səciyyələndirici fəaliyyət göstəricilərinin tənzimləyici istifadəsi arasında əlaqə iştirakçılarının istehsalıdır.

Satış qiymətlərinin dəyişdiyi müasir dövrdə tipologiya sisteminin göstəricilərinin səciyyələndirilməsinin yerinə yetirilməsi müxtəlif səbəblərdən maddi ehtiyatların idarə edilməsində mühüm vəzifəyə çevrilir. Mövcud göstəriş və metodlardan istifadə etməyi, maddi ədəbiyyat ehtiyatlarında ümumi və xüsusi göstəricilərdən istifadə etməyi, planlaşdırma və təhlili tövsiyə etmək.

İstifadələrin ümumi siyahısı müəssisələrə və firmalara ümumi məlumatların performansını planlaşdırmağa və təhlil etməyə imkan vermir ki, onu yaxşılaşdırmaq üçün maddi resurslardan və resurslardan istifadə etməyi təmin edək.

Əksinə, spesifik göstəriciləri xarakterizə etmək, konkret materialların ehtiyatlarını azaltmaq üçün materialların istifadəsi üçün əlverişli şərait yaradır, həmçinin formada müəyyən edilməsini təmin etmək üçün resursların performansını təmin edir.

Nəzəri tədqiqatlar göstərir ki, "müqayisəli qiymətlərlə əmtəə məhsullarının həcmi" göstəricisi xassələrdə beynəlxalq təcrübə kimi ənənəvi olaraq maksimum iqtisadi parametrlərin hesablanmasına daxil edilmə əhəmiyyətinə malik deyil. Bunun əksinə olaraq, bütün obyektiv və subyektiv təsir amillərinə, o cümlədən "yanacaq gəlirlərinin miqdarı ilə satılan məhsullara" təsir edən materialların istehlakı olan əsas göstəricinin istehsal səmərəliliyi.

Material ehtiyatları və onların müəssisə təminat sistemləri ilə istifadəsi bazar şəraitində əsaslı dəyişikliklərlə baş verir. Bu dəyişikliklərə uyğun olaraq, maddi resurslardan istifadənin təhlili və qiymətləndirilməsi, mühasibat uçotu prosedurlarının təkmilləşdirilməsi və yeni aspektlərin əlavə edilməsi ehtiyacının dəyişdirilməsi məqsədə çevrilir.

Müasir metodların tənqidi təhlili müasir informasiya sistemlərinin mühüm iqtisadi parametrlərini xarakterizə edən maddi resurslardan istifadənin müasir dövrünün tələblərinə cavab vermədiyindən, belə göstəricilərin dinamikasına obyektiv baxmaq mümkün deyil.

Material sərfiyyatı və materialın mühafizəsi kimi. göstəricilər. Bu həll vəzifələri, mənim fikrimcə, qiymətləndirmə prosesindən başlayaraq sistemli və hərtərəfli şəkildə təqdim edilə bilər, bunun üçün effektiv təşkilat məzmun mühasibatlığı üçün bir şərtidir.

Qanuna əsasən, onların cari balans dəyəri üzrə Azərbaycan Respublikasının “mühasibat uçotu” siyahısı göstərilir və hesabatda faktiki dəyəri əks etdirilir. Ancaq cari mühasibat uçotu ilə anbarın həqiqi dəyərini qiymətləndirmək həmişə mümkün deyil. Buna görə də cari mühasibat uçotunda əvvəlcədən müəyyən edilmiş qiymətlərdən, yəni güzəştli qiymətlərdən istifadə etmək lazımdır.

Praktikada qiymət siyahısına qiymət cədvəli, müqavilə, orta alış qiyməti artımı və planlaşdırılan xərclər daxildir. Qiymət siyahıları mərkəzləşdirilmiş qaydada hökumət tərəfindən müəyyən edilir. Belə bir qiymətləndirmə ilə daşınma dəyəri ayrıca hesablanır və yalnız ayın sonunda faktiki maya dəyəri bu növ material və qrup maddələri ilə qiymətləndirilə bilər.

Amma bazar iqtisadiyyatı şəraitində qiymət siyahılarından, eləcə də endirimli qiymətlərdən çox nadir hallarda istifadə olunur. Müəllifin fikrincə, bu vəziyyəti onunla izah etmək olar ki, bazar iqtisadiyyatı şəraitində qiymətlər sabit qalmaq üçün uzun müddət bahalaşa bilmir və nəticədə qiymətlər üçün məzmun yaranır.

Razılaşdırılmış qiymət artımlarını nəzərdən keçirərkən praktikada təxmin edilən maya dəyəri arasındakı fərq inventarın faktiki maya dəyəri ilə yalnız nəqliyyat xərclərinə əsaslanan təxmin edilən maya dəyərində əsaslanır.

Lakin mühasibat uçotu qiymətlər daim dəyişdiyinə görə, onların müntəzəm olaraq yoxlanılması məqsədəuyğun olmalıdır. Ona görə ki, kitab qiymətlərinin ildə bir neçə dəfə dəyişməsi heç də həmişə faktiki qiymət inventarını əks etdirmir.

Təcrübədə maddi ehtiyatların qiymətləndirilməsinin aşağıdakı üsulları daha çox yayılmışdır (Dmitrieva I.M. 2015: s.321):

C) Bazar (müqavilə) qiymət artımı:

2) Pak Ordu İdarəsi güzəştli qiymətlər.

Material ehtiyatları faktiki mülahizə zamanı planın xaric edilməsi xərcləri ilə daxili ölçüdə istifadə olunur.

Azərbaycan Respublikasının “Mühasibat uçotu haqqında” qanuna əsasən, bu, mühasibat uçotu materialında istehsalda, istehsalda isə alış qiymətlərinə daxil edilməsinin əks olunması hesab edilir. Bunu nəzərə alaraq tədqiqatçı faydalarını da önə çəkir. Və Azərbaycan Respublikası ilə bağlı zərərlərin “mühasibat uçotu” üsullarının hər birində konkret qanun.

Maddi ehtiyatların qiymətləndirilməsinin orta çəkili metodu nəzərdə tutur ki, hər bir qiymət vahidinin maddi ehtiyatlarının heç bir dövrü həmin dövrün orta çəkili qiymətləri hesablanmaqla müəyyən edilmir.

Məzmun Beynəlxalq Mühasibat Uçotu Standartları. Səhmlərin (səhmlərin) dəyərinin faktiki transferi, bazar qiymətinin balans hesabatının tərtib edildiyi zaman mümkün olan ən aşağı qiymətlə müqayisə edilməklə qiymətləndirilir.

Eyni zamanda, kəmiyyətə daha aşağı qiymət seçmək üçün onların maddi dəyərlərlə müqayisədə faktiki dəyəri nəzərə alınır. Müəssisənin istehsal və ticarət fəaliyyətinin nəticələri mənfi fərqin qiymətindəki müqayisəsi ilə izah edilir.

İnventarın qəbul edildiyi FIFO metoduna əsaslanan istehsalda məhsulun konfigurasiyası (fasiləsizliyi). Bu qiymətləndirmə üsulu davamlılıq dəstlərinə cəlb olunan faktiki xərcdən asılıdır.

Başqa sözlə desək, onun avadanlığından verilən anbarlar bu qocanın alış qiyməti ilə qiymətləndirilir. Bizim fikrimizcə, FIFO metodundan istifadə etməklə maddi resursların axını onların fiziki axınına maksimum yaxınlaşdırır. Bu tətbiq üsulu nəticəsində qiymət onların cari bazar qiymətlərini və malların satış qiymətini azaltmaq üçün son səhm balansına yaxınlaşır. Bu da öz növbəsində xalis mənfəətin həcmi artırır.

1. Təcrübədə onun tətbiqi üsulu dəyişikliyin dəyərinin əhəmiyyətsiz olduğu və istehsal müddətinin çox uzun olmadığı hallarda, habelə əldə etmə prosesi və satınalma zamanı məqsədəuyğun hesab olunur. Məzumu, habelə onların buraxılması istehsalda təkrarlanmır.

2. Bu metodun mənfi cəhəti onun həddindən artıq əmək intensivliyinə görə xariclərin fərqi və hazır məhsulun qiymətindən buraxılış tarixinə qədər partiyada hazır məhsulun istehsal səviyyəsinin dəyişməsi hesab olunur.

3. Prosedura ilə xərclərin sonunda almanların vaxtı əsasında (LIFO) belə bir qayda var ki, son dəsti maharicdə material ehtiyatlarına gedən vaxta sərf olunan vaxta, sonra isə dəyərinə görə əldə edin. Bu LIFO üsulu sümbülün vəziyyətlərində uğurla istifadə olunacaq.

4. Hazırda xammal və materialların istehsalı təxmin edilən cari bazar qiymətləri ilə buraxılır və son nəticədə məhsulun satılması üçün qiymət müəyyən edilir, həcm xalis mənfəəti daha real şəkildə azalır.

5. Qeyd edək ki, LIFO üstünlük metodu maya dəyərindən uzaq məzmun yazmaqda son qiymətə yaxın məhsul hesab edilir. Bununla belə, bu metodun əsas çatışmazlığı mürəkkəblilik və mürəkkəblikdir.

6. Aydındır ki, qiymətlər hazır məhsulun dəyişməsi nəticəsində qiymətləndirmə materiallarından biri arasında dəyişir. Axı, qiymət artımı, aydın istifadə LIFO metodu dövründə ümumiyyətlə müəssisənin inkişafına meyllidir və nəticədə anbar və son nəticədə qiymət inventarında aktivlik azalır. Bu onu göstərir ki, praktikada qiymət səviyyəsi gələndə vəziyyət əksinə olur. Halbuki FIFO metodundan istifadə etməklə şirkət LIFO metodu ilə müqayisədə maksimum gəlir əldə edir. Aparılan tədqiqatlar göstərir ki, FIFO və LIFO-nun material ehtiyatlarının qiymətləndirilməsi üsulları müəssisənin son maliyyə nəticələrinin istehsalına və ticarət fəaliyyətinə əhəmiyyətli təsir göstərə bilər.

7. Lakin müəllifin fikrincə, “Uçot siyasəti müəssisəsi” əsasnaməsi olmadığı halda Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyi tərəfindən 23 yanvar 1997-ci il tarixdə təsdiq edilmiş uçot siyasəti sahəsində müəssisələrdə hər hansı müddəə və Məzmun resurslarının əhəmiyyətli dərəcədə artması problemdir.

8. Yəni, bu reqlament müəssisədə uçot və hesabat sahəsində uçot siyasətinin istehsalı mexanizminin yaradılmasını, habelə buraxılan qiymətləndirmə material ehtiyatlarının istehsalını təklif etmir.

9. Fikrimizcə, dəqiq müəyyənləşmə şərtləri və meyarları üçün FIFO və ya LIFO prosedurlarının müəyyən edilməsində maddi resurslardan istifadə xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. FIFO və ya LIFO-nun istifadə etdiyi üsul onu istehsalda saxlamaq üçün tələb olunan maddi resursları təkcə onların analitik qeydləri ilə deyil,

həm də müəyyən etdiyi növlərlə qiymətləndirir. Bu, mühasibat uçotunu xeyli çətinləşdirir və onun əmək intensivliyini artırır.

10. Gördüyünüz kimi, bu üsulların hər biri prosesində onun üstünlükləri və mənfi cəhətləri istifadə olunur, buna görə də onlardan hər hansı birini ən yaxşı və ən müasir kimi təsvir etmək olar.

11. Bazar iqtisadiyyatının düzgün seçilməsi metodunu, onun balansının uçotunu, mənfəət və zərərlərini, habelə biznes və investorların qərarı ilə verdiyi təsirləri qiymətləndirmək üçün maddi resurslara güvəndiyim üçün. Buna görə də, həm inventar uçotunda eyni vaxtda balans hesabatı və mənfəət və zərər haqqında hesabat ciddi bir avtomobil məsələsini seçərkən seçmək üçün vacib bir qiymətləndirmə üsuludur.

12. Bildirilir ki, LIFO-nun nəzərə alınmalı olan metodu məhsul satışının maksimum üsullarından birinin mənfəət və zərəri haqqında hesabat verdikdən sonra onun yaradılması üçün əlverişli şəraitin gəlirlə müqayisə edilməsidir. Onların dəyəri ilə. ("Azərbaycan 2020, gələcəyə baxış" inkişaf konsepsiyası.).

Bununla belə, qiymət dəyişiklikləri uzunmüddətli xarakter daşıyarsa, LIFO metodu cari kitabın dəyərini qiymətləndirmək üçün universal üsul hesab edilmir. Problem onun vasitəsilə prizmaya nə qədər yaxındırsa, FIFO metodu maksimum obyektiv nəticələr çıxarmağa imkan verir.

Aydındır ki, FIFO-nun hesabat dövrünün sonunda məzmunun dəyərini baxmaq metodundan istifadə edərkən cari dəyər, bu da öz növbəsində müəssisənin faktiki aktivlərini balansda əks etdirməyə imkan verir. Fikrimizcə, neft müəssisələrinin xammal-materiallarının qiymətləndirilməsi üçün FIFO-nun istifadə üsulunu nəzərdən keçirmək daha məqsədəuyğundur.

II FƏSİL. İŞĞALDAN AZAD EDİLMİŞ ƏRAZİLƏRDƏ MATERIAL EHTİYATLARININ UÇOTUNUN TƏŞKİLİ VƏ TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ İSTİQAMƏTLƏRİ

2.1. İşğaldan azad edilmiş ərazilərdə material ehtiyatlarının sənədləşdirilməsi

İstehsal maya dəyərinin əsas hissəsini material məsrəfləri təşkil edir. Buna görə də istehsal planının yerinə yetirilməsi və istehsalın bazarın tələbatına uyğun genişləndirilməsi ilk növbədə istehsalın maddi və enerji resursları ilə təmin edilməsindən və onlardan səmərəli istifadə olunmasından asılıdır.

Eyni zamanda, istehsal müəssisələrində məhsulun maya dəyərinin aşağı salınması, mənfəətin artırılması və rentabelliyn artırılması problemlərinin həlli həm də materialların tədarükü və onlardan istifadə ilə bağlıdır.

Maddi istehsalın bütün sahələrində material qıtlığının ildən-ilə artdığı, xarici ölkələrdən gətirilən material ehtiyatlarının xüsusi çəkisinin yüksək olduğu indiki şəraitdə istehsal müəssisələrinin maddi ehtiyatlara olan tələbatının ödənilməsi həyata keçirilir. geniş şəkildə, yəni istehsal proseslərində qənaətlə istifadə etməklə əldə edilə bilər.

Bazar iqtisadiyyatı istehsalçı üçün məqbul qiymətlərlə satılan yüksək keyfiyyətli, bazarda rəqabətə davamlı məhsulların istehsalının artırılmasını, avans kapitalının dövriyyə sürətinin artırılmasını tələb edir. Müəssisənin idarəetmə sistemində maddi ehtiyatlardan qənaət və səmərəli istifadənin təhlilində təsərrüfatdaxili ehtiyatların aşkar edilməsi və səfərbər edilməsində iqtisadi təhlil mühüm rol oynayır.

Material ehtiyatlarından istifadənin təhlili aşağıdakı vəzifələrlə üzrləşir:

- logistika planının reallığını müəyyən etmək;
- material təchizatı planını yerinə yetirmək və tədarükün ardıcılığını müəyyən etmək;
- materialların istifadəsinin məhsulun həcminə, keyfiyyətinə, maya dəyərinə, mənfəətinə və rentabelliyinə təsirini müəyyən etmək;

- maddi ehtiyatlardan istifadənin səmərəliliyini qiymətləndirmək;

- maddi ehtiyatlardan qənaətlə istifadəni təmin edən təsərrüfatdaxili ehtiyatları müəyyən etmək, onların səfərbər edilməsi üçün konkret tədbirlər planı hazırlamaq.

Maddi təminatın və maddi-iqtisadi resurslardan istifadənin təhlili üçün istifadə olunan məlumat mənbələri bunlardır: maddi təminat planı; xammal və materialların alınması üçün müqavilələr və sifarişlər; spesifikasiyalar, resepturalar, maddi-texniki təchizat şöbəsinin əməliyyat məlumatları, cari və əməliyyat uçotunun məlumatları, xammal daxilolmaları, məhsul sərfiyyatı və qalıqlar haqqında analitik uçot məlumatları, planlı və hesabatlı xərclər smetaları, material sərfi normaları və onlara edilmiş dəyişikliklər haqqında məlumatlar, hesabatlar anbar müdirlərinin, materialların sərfiyyatının məhdudlaşdırılması, materialların sərfiyyatının ideal həddi, müəssisənin istehsalat fəaliyyəti haqqında statistik hesabat, istehsalat müşavirələrinin materialları, keyfiyyət sertifikatları, ekspert materialları, ekspert rəyləri və s. Material ehtiyatları və onların təhlili zamanı istifadə edərkən diqqət resursların necə müəyyən edildiyi və istifadə olunduğuna yönəldilir.

Şəkil 1 (Əlavələr)

Belə ki, bir neçə il əvvəl yaradılan və əsasən müxtəlif növ iplik istehsalı ilə məşğul olan şirkət bu istehsalın həcmi durmadan artıraraq həm keyfiyyət, həm də qiymət baxımından bazar rəqabətinə tab gətirə bilən məhsullar istehsal edir.

Son onilliklərdə dünya iqtisadiyyatı sabit və sürətlə inkişaf etmişdir. Bu, maddi resurslara ehtiyacı artırır.

Xammal və material qıtlığının durmadan artdığı, satış qiymətlərinin bahalaşdığı, materialların təchizatının çətinləşdiyi indiki şəraitdə mövcud maddi ehtiyatlardan istifadənin səmərəliliyini artırmaq rəhbərliyin əsas vəzifələrindən biridir.

Maddi məsrəflərin səmərəliliyini və maddi ehtiyatlardan istifadəni xarakterizə edən göstəricilər sistemini, onların formalaşdırılması üsullarını bilmək lazımdır. Mövcud təlimat və metodlarda, iqtisadi ədəbiyyatda planlaşdırma və təhlil zamanı maddi ehtiyatlardan istifadəni xarakterizə edən ümumiləşdirilmiş və xüsusi göstəricilərdən istifadə etmək tövsiyə olunur.

Material ehtiyatlarından istifadəni xarakterizə edən ümumiləşdirici göstəricilərə aşağıdakılar daxildir: məhsulların material sərfi, material məhsuldarlığı, material məsrəflərinin istehsalın maya dəyərindəki payı, materialların istifadə əmsalı və istehsal həcmələrinin nisbəti və material məsrəflərinin artım tempi.

Məhsulun material sərfi müqavilədə nəzərdə tutulan maddi məsrəflərin miqdarını, istehsal olunan bir manatlıq məhsul üçün nə qədər material tələb olunduğunu və ya faktiki olaraq nə qədər materiala icazə verildiyini xarakterizə edir.

Materialların maya dəyəri hazır məhsulun maya dəyərini onunla bağlı olan material məsrəflərinin məbləğinə bölmək yolu ilə hesablanır. Bu göstərici sərf olunan materialların məhsuldarlığını xarakterizə edir, yəni. xərclənmiş maddi resursların manatına düşən istehsalın həcmi.

Materialların maya dəyərinin bir hissəsi materialların miqdarının istehsalının ümumi dəyərinə mütənasib olaraq istehsalın maya dəyəri kimi hesablanır. Bu göstəricinin dinamikası məhsulun material tutumunun dəyişməsi ilə xarakterizə olunur.

İstifadə əmsalı faktiki material dəyərinin faktiki istehsal həcminə və istifadə olunan resursda plan üçün cari reytingi hesablamaq üçün istifadə olunan materialın miqdarına bölünməsi ilə müəyyən edilir. Bu xüsusiyyət istehsal prosesində materialların nə qədər qənaətlə istifadə edilməsi və ya onların tullantılarına yol verilməsi, başqa sözlə desək, keyfiyyət baxımından mənfi cəhətlərinin müşahidə olunmasıdır.

Əmsalın artım tempi istehsal və material məsrəflərinin bazar üçün istehsal xərclərinin ümumi və ya maddi göstəricilərinə nisbəti kimi müəyyən edilir. Materialın nisbi təhlükəsizliyi baxımından bu göstəricinin dinamikası xarakterikdir. Eyni zamanda, artan məhsuldarlığın məzmununa təsir edən amillər müəyyən edilir.

İstifadələrin ümumi siyahısı planlaşdırma və təhlilə maddi ehtiyatlardan istifadənin icra səviyyəsi haqqında, istehsal prosesində ümumi məlumat əldə etməyə və ehtiyatların yaxşılaşdırılmasını təmin etməyə imkan verir.

Təhlilin spesifik xüsusiyyətlərindən fərqli olaraq, materialların istifadəsinə ayrı-ayrı maddi ehtiyatların, eləcə də daha aşağı material intensivliyi üzrə formalaşan ehtiyatların istifadə göstəricilərini daha dəqiq müəyyən etməyə imkan verir. Müəyyən növ məhsullara malikdir.

Dəyər baxımından ümumiləşdirici göstəricilərdən fərqli olaraq, özəl göstəricilərin səciyyələndirilməsinin icrası maddi resurslardan istifadə etməklə hesablanır və həm qiymət, həm də natural və natural göstəricilər üzrə təhlil edilir.

Fəaliyyəti xarakterizə edən göstəricilərə praktikada, ən çox istifadə olunan maddi resurslardan istifadədə planlaşdırma və təhlil daxildir (Сокколова Я.В. 2018):

məhsulun xammal tutumu - istehlak edilmiş xammal və materialların dəyərini bütün məhsulun həcminə bölmək yolu ilə müəyyən edilir;

Məhsulun istehlak qabiliyyəti istehlak edilmiş yanacağın maya dəyərini ümumi məhsulun həcminə bölmək yolu ilə müəyyən edilir;

Məhsulun elektrik gücü - istehlak edilmiş elektrik enerjisinin dəyərini bütün məhsulun həcminə bölmək yolu ilə müəyyən edilir;

məhsulun ideal material sərfi (dəyər ifadəsində) - məhsul vahidinin istehsalında istifadə olunan materialların maya dəyərini məhsulun qiymətinə bölmək yolu ilə müəyyən edilir;

məhsulun ideal material sərfi (təbii və ya şərti təbii) - təbii və ya şərti təbii ifadədə istifadə olunan materialların miqdarını alınan məhsulların miqdarına bölmək yolu ilə hesablanır (təbii, şərti təbii göstəricilərə görə hesablanır):

İstehsal müəssisələrinin praktik fəaliyyətində materiallardan istifadənin səmərəliliyini səciyyələndirən yuxarıda göstərilən göstəricilərlə yanaşı, onlar paramaterial, konstruktiv, texnoloji, ideal material sərfiyyatı, müxtəlif növ materiallardan istifadə əmsalları və s. İdeal-parametrik material sərfi material sərfinin istehsal gücünə, kilovat-saatla ifadə olunan yük vahidinə və digər fiziki göstəricilərə nisbəti kimi hesablanır.

Konstruktiv - ideal material sərfi məhsulun xalis çəkisini texniki parametrlər vahidinə bölmək yolu ilə hesablanır. Bu göstərici $kq / a.s$ ilə ifadə edilir. bütün istehsal xətlərinin müəssisələrində.

Nisbətən ideal material sərfi məhsulun konstruktiv material sərfini onun istehsalında materialların istifadə əmsalına bölmək yolu ilə müəyyən edilir.

Çünki yüksək keyfiyyətli əmək və ixtisaslı işçilərdən, xammaldan və avadanlıqlardan səmərəli istifadə olunmaqla maşın və sistemlər mövcud olur, istehsal həcminin artırılmasına münbit şərait yaradılır, asudə vaxta yol verilmir.

İstehsalın səmərəli idarə edilməsinin bazar iqtisadiyyatına keçidi üçün əmək və orta əmək haqqı, əmək haqqı normaları, əmək haqqı və mükafatlar səviyyəsində istehlak və etibar fondlarının əmək haqqı artımına nisbəti kifayət deyil.

Yəni bazar münasibətləri şəraitində təsərrüfat subyektlərinə maksimum sərbəstliyin həllində problemlərin kompensasiyası əsasında müxtəlif mülkiyyət formaları verilir. Mövcud qanunvericiliyə görə əmək haqqının artırılması xüsusi vəsaitlər hesabına müəssisə tərəfindən həyata keçirilir. Amma dövlət minimum əmək haqqını normal əmək haqqı səviyyələrini təyin etməklə müəyyən edir. Fikrimizcə, bu tətbiqin yuxarıdakı prinsiplərindən mühüm məqsədi həll etmək üçün aşağıdakı vəzifələri irəli sürür:

1) İstehsal uçotu və maddi ehtiyatlardan istifadəni nəzərə alaraq insan resurslarının mütəşəkkil əlaqə uçotu;

2) müasir istifadə formaları və sistem kompensasiyası;

3) ixtisaslı işçinin əmək haqqı fərqindən və pulun əmək xərclərindən asılı olaraq işlənilib hazırlanması və həyata keçirilməsi mexanizmi;

4) Fərdi əmək və təsərrüfat fəaliyyəti müəssisəsi üzrə məsrəflərin yekun nəticəsinin istehsalında qazanılmış vəsaitin əmək kollektivi arasında bölüşdürülməsi.

Qeyd etmək lazımdır ki, sənaye müəssisələrinin ikinci faktorunun istehsalının maya dəyəri onun maya dəyərində əmək haqqıdır. Mövcud qanunvericiliyə görə, pul əmək haqqına əlavə dəyərlə məhdudlaşmır və bu məbləğ adi fiziki şəxslərin gəlir vergisinə cəlb edilmir. Hazırkı kompensasiya üsulu bazar münasibətlərinin üç əsas prinsipinə əsaslanır:

1) maksimum sərbəstliyin təmin edilməsi sahəsində kompensasiya üçün müəssisə və təşkilatlar baxımından müxtəlif iş formalarına sahiblik və təsərrüfat fəaliyyəti;

2) minimum əmək haqqının gücləndirilməsi üçün dövlət qanunlarının bazara keçidi sosial işçilərin müdafiəsinə;

3) əmək haqqının aradan qaldırılması üzrə bütün məhdudiyyətlər üzrə əmək haqqının artırılmasına əsaslanan əmək haqqı bərabərliyinin aradan qaldırılması prinsipi, əməyin miqdarında və insan xərclərinin keyfiyyətində son nəticə;

Yuxarıda göstərilən prinsiplərdə bütün halların rolunu dövlətlə bitən öhdəliyin mütləq minimum əmək haqqı kimi görmək olar. Sahədə digər məsələlər əmək bazarı tərəfindən tənzimlənir.

Nəzəri və praktiki tədqiqatlar göstərir ki, əlaqələrin ötürülməsi ilə bazarla əlaqə müstəqil sahələrdə metodoloji analitik və sintetik uçot materiallarının əsaslı çevrilməsində baş verir.

Eyni zamanda, anbarda hərəkət materiallarının təşkili və saxlanması onların analitik uçotunda, eləcə də materialların və konstruksiyaların uçotunda dəyişməz sənədlər mövcuddur (Sabzəliyev S.M., Gadzhiyev R.S. 2003).

Fikrimizcə, sənaye müəssisələrinin ərazilərində işğaldan azad olacaq bu zaman istifadə edilə bilən əsas sənədlərin sayı çox böyükdür.

Aydındır ki, əsas sənədlərin və mühasibat uçotu registrlərinin çoxluğu və mürəkkəbliyi, habelə lüzumsuz şəxsi və maliyyə xərcləri onların doldurulması ilə təhvil verilməsinə səbəb olur. Müəllifin fikrincə, bazar şəraitində inventarların uçotu üsullarını təkmilləşdirmək üçün onun başlanğıcını, əsas sənədləşməni asanlaşdırmaq daha məqsəduyğun ola bilər.

Tədqiqatlar və praktiki təcrübə göstərdi ki, qəbz sifarişlərindən qəbzle yaradılan inventar maddələri tamamilə azalda bilər. Eyni zamanda, tədarükçülərin ödəniş sənədlərinə uyğun olaraq avadanlıq təchizatçıları və podratçılar tərəfindən təsdiq edilir.

Müasir dövrdə təşkilatın 30 aprel 1974-cü il inventarında edilən qaydalara və qaydalara görə. Bu prinsipin tövsiyəsi idarə etmək üçün uçot materiallarından istifadə edərək əməliyyat uçotu və ya balans metodudur.

Yuxarıda göstərilən üsullarda görünən, effektiv əl uçotunun istifadəsini və məlumatların əl ilə ötürülməsi ilə ötürülməsini nümayiş etdirən tədqiqat və praktik təcrübə üçün kompüter mövcuddur.

Eyni zamanda, bu üsul mühasibat uçotunda paralelliyi aradan qaldırmağa, onun səmərəliliyini artırmağa və mühasibat işlərinin həcmi azaltmağa imkan verir. Bununla belə, mühasibat uçotu təcrübəsi bu metodun effektivliyinə və ən çox istifadə olunan informasiya texnologiyalarında tam istifadəsinə şübhə ilə yanaşır.

Təhlil göstərir ki, süni inventarın aparıldığı mühasibat uçotu registrlərinin sayı çox, mürəkkəbdir və onların uçotda saxlanılan nüsxələri heç kimdən geri qalmır. Bunu aşağıdakı nümunədə görmək olar. Malsatan və podratçılar tərəfindən qəbul edilmiş materialların 6 No-li jurnal orderində uçot qiymətlərində və faktiki alış qiymətlərində əks olunması faktı.

Ehtiyat sütununda "d" üçün giriş ilə uçot qiymətlərini tam əks etdirdikdə, onlar süni alış subhesablarında və uçot qrupları ilə faktiki alış qiymətlərində ayrıca göstərilir.

Məlumat sütununda "D" giriş əmrləri süni hesablar subhesablarında № 6 açılır və on ildə bir dəfə (və ya hər ay) depozit üçün cədvələ, sonra isə birdən çox Səhvlərə icazə verildiyi halda 10-cu cədvələ köçürülür.

Daha sonra iki registr, məzmunun miqdarları təkrarlanan faktiki qiymət və kitabın qiymətidir. Qəbul məzmunu 6 No-li jurnalın faktiki qiymətində əks olunur və onların 10 və 10/1 nömrəli jurnallar üçün endirimli qiymətlərlə yazıldıqları müddətdə əks olunur.

Nəticədə cari və balans hesabatlarında analitik uçot məlumatları ilə baş kitabda olan süni uçot məlumatlarını müqayisə etmək üçün mühasibat uçotu qabiliyyətini itirir.

Məhz buna görə də müasir dövrdə material ehtiyatlarının mövcudluğunu və hərəkətini aradan qaldırmaq üçün təkrarlanma və digər nöqsanlar zərurətə çevrilir,

hazırda istifadədə olan uçot registrlərinin məqsədyönlülüyünü sadələşdirir və təkmilləşdirir.

Məsələn, bu cür iş qrafikini 6 nömrəli jurnal hesab edilən kalkulyator jurnalına uyğun gətirmək daha məntiqli ola bilər.

Eyni zamanda, hər biri üçün anbar sayılan 6 nömrəli jurnal sifarişi verilir və ayın sonunda onlar balansda, güclü mühasibat jurnalında baş kitabda tapılır.

2.2. İşgaldan azad edilmiş ərazilərdə Material ehtiyatlarının qiymətləndirilməsinin müasir metodları

Mühasibat uçotu işgaldan azad edilmiş ərazilərdə ehtiyatların dəyərinin sonradan dəyişdirilə bilməyəcəyi əməliyyatdır. İl ərzində ümumi ehtiyatlarda dəyişikliklər bir sıra hallarda edilir.

Müəyyən növ səhmlərin qiymətinin kəskin artması və ya azalması, ilkin keyfiyyətinin dəyişməsi, köhnəlməsi belə hallara misal ola bilər. Nümunələrimizdəki dəyişikliklər qiymətləndirmədəki dəyişikliklərə birbaşa təsir göstərir və bu dəyişikliklər mühasibat uçotunun yenidən təşkilini zəruri edir.

Belə hallarda qiymət fərqi vergi məqsədləri üçün mənfəət və zərər hesabatına daxil edilmir. Bu cür fərqlər müəssisənin ümumi maliyyə nəticəsinin bir hissəsi hesab olunur.

Nəzərə alınmalı olan digər amil odur ki, müəssisənin mülkiyyətində olmayan, lakin müqavilə əsasında müəssisədə saxlanılan inventar müqavilə üzrə qiymətlə balansdankənar hesaba silinir.

Ehtiyatların qiymətləndirilməsi üsullarının ümumi məzmunu

Ehtiyatların qiymətləndirilməsi metodunun seçilməsi şirkətin səhmlərinin (malların, materialların və s.) alınması üçün qiymətlərin dəyişməsi kontekstində aktualdır. Alış qiymətlərinin dəyişməsi və dövrün sonunda qalıqların olması onların qiymətləndirilməsi problemini yaradır.

Hesabat dövrünün sonunda satılmamış (istifadə olunmamış) ehtiyatların qalığını necə qiymətləndirməyimiz həm də satılan və ya məhsul istehsalında istifadə olunan ehtiyatların qiymətləndirilməsindən, yəni dövrün xərclərinin

qiymətləndirilməsindən asılı olacaq.. Beləliklə, üç hesabat elementimiz var, onların qiymətləndirilməsi seçdiyimiz üsullardan asılıdır, bunlar:

- 1) cari aktivlərin elementi kimi balans hesabatında şirkətin ehtiyatları;
- 2) mənfəət və zərər haqqında hesabatda dövr xərcləri və
- 3) mənfəət və zərər haqqında hesabatda maliyyə nəticəsi (mənfəət və ya zərər), gələcəkdə isə (bölüşdürülməmiş mənfəət (ödənilməmiş zərər) baxımından) və balans hesabatında.

Beləliklə, göstəricilərin hesabat verən istifadəçilərin gözündə necə görünəcəyi ehtiyatların qiymətləndirilməsindən asılıdır:

- 1) şirkətin ödəmə qabiliyyəti,
- 2) onun gəlirliliyi və
- 3) fəaliyyətinin maliyyələşdirilməsi mənbələrinin strukturu.

Birincilər cari aktivlərin və qısamüddətli öhdəliklərin nisbəti ilə müəyyən edilir və səhmlərin qiymətləndirilməsi müvafiq olaraq bütövlükdə firmanın dövriyyə aktivlərinin qiymətləndirilməsinin dəyərini müəyyən edir. Sonuncular mənfəətin mənfəət və zərər haqqında hesabatda əks olunan aktivlərə və ya xərclərə nisbəti ilə hesablanır - burada ehtiyatların qiymətləndirilməsinin maliyyə nəticəsinin dəyərinə təsiri baş verir.

Digərləri isə ümumi öhdəliklərdə öz vəsait mənbələrinin payından asılıdır və bu nisbət bölüşdürülməmiş mənfəətin (ödənilməmiş zərər) məbləğindən təsirlənir.

Müasir təcrübədə təşkilatın ehtiyatlarını qiymətləndirmək üçün dörd üsul geniş yayılmışdır:

- 1) ehtiyat vahidinin dəyərini hesablamaları;
- 2) orta qiymətlər metodu;
- 3) FIFO metodu və
- 4) LIFO metodu.

İnventar vahidinin maya dəyərini qiymətləndirilməsi üsulu

Bir səhm vahidinin dəyərini qiymətləndirilməsi üsulu ya şirkət səhmlərin toplu inventarını apardıqda istifadə olunur, yəni onların analitik uçotu onların partiyalar üzrə hərəkətini izləməyə imkan verən şəkildə təşkil edilir.

Eyni zamanda, əksər hallarda partiyaların uçotundan istifadə edilərkən, ehtiyatların faktiki hərəkəti (tutulması) partiyalar üzrə təşkil edilir. Bu, şirkətin fəaliyyətində tez xarab olan cari aktivlərdən, məsələn, qidadan istifadə edərkən (satış və ya istehsalda istifadə) lazım ola bilər. Burada, əgər partiya eyni qiymətə alınmışsa, konkret partiyanın inventarları müvafiq qiymətlərlə silinir.

Həmçinin, bu üsul müəyyən dərəcədə unikal olan dəyərlərə gəldikdə tətbiq olunur. Məsələn, bizim şirkət bahalı avtomobillərin satışı ilə məşğul olan salondur. Mühasibat uçotunun təşkili onların "qruplar" üzrə silinməsinə nəzərdə tutulur.

Hər bir satış faktı mühasibat uçotunda ayrıca əks etdirilməlidir və hər bir faktın əks olunması müəyyən bir avtomobilin tədarükçülərdən alınma qiymətinə silinməsinə nəzərdə tutur. Digər hallarda, bu qiymətləndirmə metodu praktiki olaraq tətbiq edilmir.

Orta qiymət metodu

Orta qiymət metodu ən sadədir. Bəlkə də buna görə hazırda əksər şirkətlər tərəfindən istifadə olunur və həmkarlarımız onu çox sevirlər.

O, hesabat dövrünün əvvəlindəki qalıqını nəzərə almaqla, dövr ərzində alınmış ehtiyatların orta qiymətlərinin hesablanması nəzərdə tutur.

Sadə arifmetik orta metoddan istifadə edərək malın orta vahid qiymətini taparaq satılan malların dəyərini, onların balansının dəyərini və müvafiq olaraq satışdan əldə olunan mənfəəti qiymətləndiririk.

FIFO metodu

FIFO metodu (İngiliscə FIFO - First In First Out, "ilk girən - birinci çıxar") qısaltmasıdır) biz səhmlərin qalıqını və onların qəbulu (satın alınması) ardıcılığından asılı olaraq dövr ərzində çıxarılan hissəsini təxmin etdiyimizi nəzərdə tutur. Bu halda inventar qalıqının dəyərini qiymətləndirməsi ehtiyatın olması ehtimalına əsaslanır.

LIFO üsulu

LIFO metodu (İngilis dilində LIFO - Sonuncu İlk Çıxış, "sonuncu daxil olan, sonuncu çıxan" sözünün abbreviaturası) biz təqaüdə çıxan səhmləri onların alınma ardıcılığının tərsinə, ardıcılığına əsasən qiymətləndirdiyimizi nəzərdə tutur. LIFO

metodunun mahiyyəti bəzən ehtiyatların qoyulduğu bunker və ya konteynerlə bənzətmə ilə izah olunur. Beləliklə, əgər biz bu ləvazimatları belə bir bunkerdən - konteynerdən almaq istəyiriksə, əvvəlcə ora sonuncu gələnləri çıxarmalıyıq.

Qiymətləndirmə metodunun seçiminin hesabat göstəricilərinə təsiri

Beləliklə, ehtiyatların qiymətləndirilməsi üsullarının seçiminin hesabat göstəricilərinə təsirini ümumilikdə aşağıdakı kimi xarakterizə edə bilərik:

- səhmlərin hər bir vahidinin maya dəyərinin hesablanması üsulu, hər bir səhm vahidinin satışından əldə edilən maliyyə nəticəsini müəyyən etməyə və onların qiymətləndirməsini təşkilatın hər bir xüsusi elementinin (vahidinin) alış qiymətinə ciddi şəkildə uyğun olaraq hesabatda təqdim etməyə imkan verir;

- orta qiymət metodu ehtiyatların alış qiymətlərindəki dəyişikliklərin onların balans aktivinin elementi kimi qiymətləndirilməsi göstəricilərinə, dövrün xərclərinə və maliyyə nəticələrinə (mənfəət və zərər) təsirini gizlədir (qaranlıq edir, tutqunlaşdırır, pərdələyir);

- inventar alış qiymətlərinin artımı şəraitində FIFO metodu dövrün sonunda ehtiyatların maksimum smetasını, dövr üçün minimum xərclərin smetasını və maliyyə nəticəsinin maksimum qiymətləndirilməsini yaradır. Qiymətlərin düşməsi şəraitində FIFO, əksinə, balans hesabatında dövrün sonunda ehtiyatların minimum qiymətləndirilməsini, dövrün xərclərinin maksimum smetasını və maliyyə nəticəsinin minimum dəyərini verir;

- əldə edilmiş ehtiyatların qiymətlərinin artması şəraitində LIFO metodu dövrün sonunda balans hesabatında ehtiyatların minimum smetasını, mənfəət və zərər haqqında hesabatda dövrün xərclərinin maksimum məbləğini və maliyyə nəticəsinin (mənfəətin) minimum qiymətləndirilməsini yaradır..

Azalan qiymət mühitində LIFO bizə balans hesabatında ehtiyatların maksimum qiymətləndirilməsini, dövr xərclərinin minimum smetasını və maliyyə nəticələrinin maksimum təxminini verir.

Təcrübədə ehtiyatların qiymətləndirilməsi üsullarından istifadə imkanlarından danışarkən, ilk növbədə, hazırda mühasibat uçotu ilə bağlı normativ sənədlərin və Vergi Məcəlləsinin təşkilatlara bir metod seçmək üçün müxtəlif imkanlar verdiyinə

diqqət yetirmək lazımdır. müvafiq olaraq maliyyə uçotu və vergi uçotu məqsədləri üçün ehtiyatların qiymətləndirilməsi.

Birinci halda, təşkilatın uçot siyasətinin formalaşmasından, ikincisində - vergi məqsədləri üçün uçot siyasətindən danışırıq. Mühasibat uçotu üzrə mövcud normativ hüquqi aktlar LIFO metodundan istifadə imkanını nəzərdə tutmur. Vergi Məcəlləsinə əsasən, gəlir vergisi baxımından vergi məqsədləri üçün uçot siyasətini formalaşdırarkən, təşkilatlar nəzərdən keçirdiyimiz 4 üsuldan hər hansı birini seçə bilər.

Maliyyə və vergi uçotu təcrübəsində əməl edilməli olan ehtiyatların qiymətləndirilməsi üsullarına məhz həmin tərifləri verən normativ sənədlərin müvafiq göstərişlərini təqdim edək. Onların qiymətləndirilməsi aşağıdakı üsullardan biri ilə həyata keçirilir:

- hər bir vahidin dəyəri ilə;
- orta qiymətə;
- ehtiyatların vaxtında ilk əldə edilməsi dəyəri ilə (FIFO metodu).

Müvafiq qanuna görə, maddi ehtiyatlar xarici valyuta ilə alınarsa, onların dəyəri Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankının məzənnəsi ilə manata çevrilməlidir.

Məlumdur ki, maya dəyərinin hesablanmasında maddi resursların əldə edilməsinə çəkilən xərclər mühüm rol oynayır. Bu məsrəflərə bəzən faktiki xərclər də deyilir.

Bununla belə, istehsal mərhələsini başa çatdırmaq üçün müəssisə həmişə yenidən istehsal üçün təchizatçılardan müəyyən bir məhsul almalıdır. Bu alqı-satqı əməliyyatında çəkilən bütün məsrəflər faktiki dəyəri hesablamaq üçün istifadə olunur.

Təbii ki, alınan məhsulların faktiki maya dəyərinin hesablanması çeşidin məhdud olduğu hallarda daha rahat və dəqiqdir. Lakin əgər alınmış materiallar böyük paya malikdirsə, onda orta alış qiymətindən istifadə edilir (Рождова О.В. 2017).

Belə bir qiymətləndirmə ilə praktikada planlı maya dəyəri və balans dəyəri anlayışlarının istifadəsi daha geniş yayılır. Burada əsas göstərici planın dəyəridir.

Ümumi metodoloji prinsiplərə görə müstəqil və dolay faktiki xərclər fərqləndirilir. Adından da göründüyü kimi, dolay xərclər materialların daşınması və təchizatı ilə bağlı xərclərdir. Müstəqil xərclər hər hansı satın alınan materialın dəyəridir.

Dolay xərcləri aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq olar:

- Anbar və personal xərcləri;
- Material ehtiyatlarına daxil olmayan nəqliyyat xərcləri;
- Kredit təşkilatlarından alınan kreditlər üzrə faiz xərcləri;
- İntentar qiymətinə daxil olmayan xərclər.

Yuxarıda qeyd edildiyi kimi, faktiki məsrəflərə hər hansı inventarın əldə edilməsi zamanı çəkilən məsrəflər də daxildir.

Ehtiyatların əldə edilməsi zamanı çəkilən dolay məsrəflər sabit və dəyişkəndir. Anbarın saxlanması xərcləri sabitdir. Dəyişən xərclər əsasən nəqliyyat xərcləri ilə bağlıdır. Çünki alınan maddi ehtiyatlar həmişə eyni müəssisədən alınmır, yəni məsafə fərqləri var.

Ümumilikdə sabit məsrəflərə 2 uçot forması daxildir. Forma 1 budur ki, bu məsrəflər özbaşına faktiki alış dəyərinə daxil edilir. Mühasibat uçotunun ikinci forması dəyişkən məsrəflərin müəyyən hesablama vasitəsilə bölüşdürülməsidir. Bu bölgü ilə çox vaxt əsas amil kimi maddi ehtiyatların ümumi dəyəri və ya onların miqdarı götürülür.

Ümumiyyətlə, qiymətləndirmə zamanı ehtiyatların buraxılması əlavə vəsait hesabına əldə edilir:

- əvəzediciləri olmayan bir material vahidinin dəyəri ilə;
- Orta qiymətlə;
- ilk alışın dəyəri (FIFO metodu);
- son alışın dəyəri ilə (LIFO üsulu).

Şirkət bu uçot siyasətini seçir və bu siyasətə uyğun olaraq illər ərzində öz inkişaf strategiyasını müəyyən edir. Quruluş müstəqildir. Bu qrup onun fəaliyyətinə aid edilə bilən xüsusi proqramların öyrənilməsi üçün ehtiyatlar xəzinəsidir.

İkinci yol ölkəmiz üçün daha ekoloji cəhətdən təmizdir. Bu halda, yuxarıdakı məqalənin hesablanmasına əsaslanaraq, orta dəyər istifadə olunur. Əvvəlkilərdən daha müasir formalar 3 və 4, xarici tədqiqat firmaları və institutları ilə nəticələnən mühasibat proqramlarının qiymətləndirilməsində ən çox istifadə edilən formadır. FIFO 3-ün mahiyyəti ondan ibarətdir ki, o, bir üsulla emissiya istehsal edən ikinci satış partiyasından sonra ilk göndərişdir. Nəhayət, bazar qeyri-adidir.

Bu LIFO metodunun tam əksi FIFO üsuludur. Avtomatik silinmə əməliyyatı səhm qiymətindən əvvəlki lotun, sonra isə qiymətin əvvəlki lotunun silinməsindən ibarətdir. Artıq dediyimiz kimi, burada sonuncu partiya aktivdir, birinci partiyadan istifadə olunur.

Ödəniş qruplarını qaydalara uyğun idarə edəcəyik (Cədvəl 1.).

Cədvəl 2: Ehtiyatların buraxılışının qiymətləndirilməsi üsulları (hesabat ayı ərzində ehtiyatların sərfi tutulum ki, 100 vahiddir)

Göstəricilər	Vahidinin miqdarı	Vahidinin qiyməti, man	Məbləği, man
Oktyabr ayının 1-nə			
Materialların qalığı	20	40 000	800 000
Ehtiyatlar daxil olmuşdur:			
Birinci partiya	30	40 000	1 200 000
İkinci partiya	20	45 000	900 000
Üçüncü partiya	40	50 000	2 000 000
Ay ərzində yekunu	90		4 900 000
Ehtiyatların ay ərzində istifadəsi:			
FIFO metodu üzrə:			
Birinci partiya	50	40 000	2 000 000
İkinci partiya	20	45 000	900 000
Üçüncü partiya	30	50 000	1 500 000
Yekunu:	100		4 00 000
LIFO metodu üzrə:			
Birinci partiya	40	50 000	2 000 000
İkinci partiya	20	45 000	900 000
Üçüncü partiya	40	40 000	1 600 000
Yekunu:	100		4 500 000
Noyabr ayının 1-nə qalıq			
FIFO metodu üzrə	10	50 000	500 000
LIFO metodu üzrə	10	40 000	400 000

Mənbə: Sabzəliyev S.M., Gadzhiyev R.S. 2003 materialları əsasında tərtib edilmişdir.

Yuxarıda qeyd olunduğu kimi, istənilən müəssisə qiymətləndirmə siyasətini özü – şəxsən seçə bilər. Ancaq müəssisə qiymətləndirmələrdən yalnız və yalnız birini seçməli, habelə hesabat ili ərzində ancaq həmin üsuldən istifadə etməlidir.

2.3. Müəssisənin material ehtiyatlarından istifadəsinin səmərəliliyinin yüksəldilməsi yolları

İşğaldan azad edilmiş ərazilərdə material ehtiyatlarının, İstehsalın səmərəliliyi xeyli dərəcədə maddi ehtiyatların idarə edilməsindən - planlaşdırılmasından, normalaşdırılmasından, mühafizəsindən və istifadəsindən, habelə onların saxlanması təşkilindən asılıdır. Bu, istehsalda maddi ehtiyatların əhəmiyyətinin belə amilləri ilə əlaqədardır:

- material ehtiyatlarının dəyəri - məhsulun maya dəyərini əsas hissəsi;
- ehtiyatlar öz dövriyyə vəsaitlərinin əsas məbləğindən ibarətdir, ona görə də onların dövriyyəsinin sürətləndirilməsi səmərəliliyin artırılması üçün böyük ehtiyatdır;
- maddi ehtiyatların idarə edilməsinin düzgün təşkili istehsalın ritminin şərtidir;
- maddi ehtiyatların sərfiyyatının normalaşdırılmasının sərtləşdirilməsi və məhdudlaşdırılması qənaət rejiminin gücləndirilməsini tələb edir.

Ehtiyatların yaradılması və saxlanması yüksək xərclərlə əlaqələndirilir, bu xərclərin illik məbləği, xarici statistikaya görə, adətən ehtiyatların öz dəyərini dördə birini üstələyir.

Material ehtiyatlarının idarə edilməsinin təkmilləşdirilməsinin ən mühüm şərti onların məhsul vahidinə çəkilən xərclərinin azaldılması, material sərfinin azaldılmasıdır. Bu baxımdan, materialların istehlakını azaltmaq lazımdır.

Resursların idarə edilməsinin texniki və maliyyə əhəmiyyəti. Bu baxımdan maliyyə-inzibati qurumları təmsil edən fondlar impotensiya (birjanın dövriyyə kapitalında əsas kapital), yəni kənar dövriyyə prosesindədir. Belə bir məcbureddici təxribat olmadan edə bilməzsəniz, lakin onun prosesləri sayəsində zərərini minimuma endirmək istəmək çox təbiidir.

Formal modellərin istifadə edilib-edilməməsindən asılı olmayaraq, menecerlər hər hansı bir şirkət tərəfindən rəhbər tutulur. Resursların idarə edilməsi və seçilməsinin xüsusi prinsipləri onların öz maliyyə strategiyasıdır. Bu prinsiplərin cavabı aşağıdakı iki sualdır:

- 1) Resursun strukturu necə olmalıdır?
- 2) Orada nə qədər ehtiyat olmalıdır?

Birinci suala dörd davranışdan biri ilə cavab vermək olar: idealist, aqressiv, mühafizəkar və güzəştə gedərək. Qısamüddətli öhdəliklər, yeni kreditor borcları ilə dövriyyə kapitalını tam əhatə edən ideal model mahiyyəti.

Bu yanaşma çox riskli olduğundan, bütün xüsusi vəsaitlər mövcud olmayan aktivlərə yatırılmalıdır və mümkün çətinliklər olduqda borcun bir hissəsinin onları satmaq üçün bağlanması lazımdır. Müvəqqəti də daxil olmaqla, müxtəlif çətinliklər var.

Aqressiv model uzunmüddətli öhdəliklərin (öz və borc kapitalı) uzunmüddətli aktivlər və dövriyyə aktivləri sistemi, yəni cari biznes fəaliyyətinin həyata keçirilməsi üçün zəruri olan minimum məbləği əhatə etmə (ödəniş) mənbələri olduğunu nəzərdə tutur.

Mühafizəkar model dövriyyə kapitalının dəyişən hissəsinin uzunmüddətli öhdəliklərlə örtülməsini (ödənilməsini) nəzərdə tutur. Bu halda, qısamüddətli kreditor borcları yoxdur və ödəmə qabiliyyətinin itirilməsi riski yoxdur.

Qeyd etmək lazımdır ki, kreditorun heç bir borcunun olmadığı iddiası tam başa düşülməyi tələb etmir. Bu zaman söhbət idarəetmənin dövriyyə kapitalı və kreditorlarla hesablaşmalarla bağlı davranışının modelləşdirilməsindən gedir. Kreditor borcları qısamüddətli vəsaitlərin əsas mənbəyi olsa da, xammalın nağd şəkildə qəbul edilməsinin şərh edilən vəziyyəti kreditor borclarının olmamasına gətirib çıxarır, daha doğrusu, qalır, lakin cüzidir.

Bir çox dərslilər aşağıdakı düsturdan istifadə edərək optimal lot ölçüsünü (LOQ-Economic Order Quality) hesablamığı təklif edir:

burada EOQ partiyasının həcmidir, ədəd; F - partiyanın sifarişinin yerinə yetirilməsi dəyəri, kassa vahidləri; D - dövr üçün xammalın ümumi istehlakı, vahid; H - xammal vahidi üçün xərclər,.

Beləliklə, istehsal ehtiyatlarının optimal həcmi müəyyən edilir.

$$IE_{opt} = \frac{EOQ}{2}$$

Xammalın və orta ehtiyatların orta partiyasının belə həcmələri ilə şirkətə xidmət dəyəri minimal olacaqdır. Bu nəzəriyyə çərçivəsində resursların idarə edilməsi sxemləri hazırlanmışdır. Bu diaqramlar bir sıra parametrlər üzrə ehtiyatların yenilənməsi proseduru formalaşdırmağa, həmçinin növbəti sifariş üçün tələb olunan səviyyəni müəyyən etməyə imkan verir. Belə bir sxem aşağıdakı modellərdən ibarətdir:

$$RP = MU \times MD;$$

$$SS = RP - A U \times AD;$$

$$MS = RP + EOQ - L U \times LD,$$

Burada AC xammala, vahidlərə gündəlik tələbatdır; AD - sifarişin orta icra müddəti (yerləşdirildiyi andan xammalın qəbulu anına qədər), günlər; SS - ehtiyatların, vahidlərin minimum ehtimal olunan minimum səviyyəsi; MS - maksimum ehtiyat səviyyəsi, vahidlər; RP - inventar sifarişinin vaxt səviyyəsi, vahidlər; LU - xammal, vahidlər üçün minimum gündəlik tələbat; MU - xammala, vahidlərə maksimum gündəlik tələbat; MD - sifərişi tamamlamaq üçün maksimum gün sayı; LD sifərişi tamamlamaq üçün minimum gün sayıdır.

Maliyyə meneceri üçün inventar təhlilinin məntiqini başa düşmək çox vacibdir. Təhlilin metodologiyası haqqında təfərrüatlara varmadan qeyd etmək lazımdır ki, o, həm də resurs hesabatının prinsiplərinin dərk edilməsinə əsaslanır.

Müəssisənin uçot siyasətindən və ehtiyatların uçotu üçün istifadə olunan üsullardan asılı olaraq, ehtiyatlara investisiya qoyuluşunu müxtəlif üsullarla nəzərdən keçirmək və nəticədə ən yaxşı idarəetmə siyasətinin müəyyən edilməsində iştirak edən parametrləri nəzərdən keçirmək mümkündür.

Şirkət daxilində inventar təhlilinin ən vacib üsullarından biri onların biznesini qiymətləndirməkdir. Əsas göstərici işin müddətidir, günlər sayılır. Həmin dövr üçün ehtiyatların orta qalığı və həmin dövr ərzində onların gündəlik dövriyyəsinin nisbəti kimi hesablanır.

Sürətlənmiş dövriyyə iqtisadiyyatı əlavə vəsaitlərə doğru hərəkətə gətirir və gecikmələr ehtiyatların nisbətən uzun müddətə dondurulmasına (başqa sözlə, dövriyyə kapitalınızın hərəkətsizləşməsinə) gətirib çıxarır. Bundan əlavə, cəlb edilmiş (və ya dövriyyədən çıxarılan) vəsaitlərin məbləği aşağıdakı düsturla hesablanır:

$$\Delta b C = (b_1 - b_0) \times m_1 = \Delta b \times m_1$$

Burada $\Delta b C$ tədavülə cəlb edilmiş əlavə vəsaitlərin məbləği ($\Delta b C < 0$ olarsa) və ya dövriyyədən çıxarılan vəsaitlərin məbləği ($\Delta b C > 0$ olarsa); b_0 və b_1 - Günlərlə müvafiq olaraq baza və hesabat dövrlərində depozit müddəti; m_1 hesabat dövrü üçün faktiki gündəlik işdir.

İstehsal və inventar dəqiq müəyyən edilmiş faktor modellərindən istifadə etməklə təhlil edilə bilər. Formula nisbətən sadədir. Bunun üçün tanınmış faktor təhlili üsulundan istifadə olunur. O, həmçinin ciddi şəkildə müəyyən edilmiş (yerləşdirmə, şərti) amilləri əlavə edib çıxmaqla modeli təkmilləşdirir.

III FƏSİL. İŞGALDAN AZAD EDİLMİŞ ƏRAZİLƏRİN YAŞAYIŞ MƏNTƏQƏLƏRİNİN MATERIAL EHTİYATLARININ UÇOTUNUN İNKİŞAF İSTİQAMƏTLƏRİ

3.1. Laçın rayonunda yaşayış məntəqələri üçün Material ehtiyatlarının uçotunun təkmilləşdirilməsi yolları

Material məsrəfləri məhsulların, işlərin, xidmətlərin istehsalı üçün bütün xərclərin əhəmiyyətli hissəsini təşkil edir. Odur ki, müəssisənin istehsal proqramı o halda yerinə yetirilə bilər ki, o, lazımı maddi-enerji ehtiyatları ilə vaxtında və tam təmin olunsun.

Yaşayış məntəqlərinin maddi ehtiyatlara olan tələbatının ödənilməsi iki yolla həyata keçirilir: ekstensiv və intensiv. Geniş yol material ehtiyatlarının hasilatı və istehsalının artırılmasını nəzərdə tutur və əlavə xərclərlə əlaqələndirilir.

Müəssisənin material, xammala, yanacağa, enerjiyə və digər maddi ehtiyatlara olan tələbatının ödənilməsinin intensiv yolu istehsal prosesində mövcud ehtiyatlardan daha qənaətlə istifadə edilməsini nəzərdə tutur. İstehlak prosesində xammal və materiallara qənaət etmək onların istehsalını artırmaqla bərabərdir.

Material ehtiyatlarına qənaət və səmərəli istifadə üçün istehsaldaxili ehtiyatların tapılmasının ən mühüm vasitəsi iqtisadi təhlildir. Bu sahədə onun vəzifələri:

- müəssisənin maddi ehtiyatlara tələbatının qiymətləndirilməsi;
- logistika planlarının keyfiyyətinin öyrənilməsi və onların icrasının təhlili;
- material ehtiyatlarından istifadə baxımından dinamikanın və planın icrasının xüsusiyyətlərini;
- materialların istifadəsinin faktiki göstəricilərinin planlaşdırılanlardan və ya əvvəlki dövr üçün müvafiq göstəricilərdən kənarlaşmasını müəyyən edən amillər sisteminin müəyyən edilməsi;
- göstəricilərin müəyyən edilmiş kənarlaşmalarına amillərin təsirinin kəmiyyət ölçülməsi;

Müəssisədə maddi ehtiyatların mövcudluğuna və hərəkətinə uçotun və nəzarətin təkmilləşdirilməsi bir neçə istiqamətdə aparılmalıdır.

Birincisi, inventar maddələrinin qəbulu və xərclənməsi üzrə əməliyyatların qeydiyyatını sadələşdirmək lazımdır.

Eyni zamanda, vaxta və kağıza qənaət etmək üçün qəbul edilmiş qiymətlilərin faktiki sayı ilə tədarükçünün sənədlərində göstərilənlər arasında uyğunsuzluq olmadıqda, mədaxil orderinin rekvizitlərini özündə əks etdirən xüsusi möhürdən poçta yerləşdirmək üçün daha geniş istifadə edilməlidir. maddi sərvətlər. Materialların qəbulu faktı göstərilən möhürdə maliyyə məsul şəxsin imzası ilə təsdiq edilir.

Materialların istehsalata buraxılması, zəruri hallarda, qiymətliləri qəbul edən şəxsin imzası nəzərdə tutulmaqla, müəyyən edilmiş limit əsasında bilavasitə anbar uçot kartlarında həyata keçirilə bilər. Anbar uçot kartları üzrə materialların daxili hərəkətini də həyata keçirmək mümkündür. Bu zaman alıcı materialı buraxan şəxsin kartında, onu buraxan şəxs isə alıcının kartında imza qoyur.

Müasir kompüter texnologiyasından istifadə şəraitində, anbar uçotu kartlarını saxlamaqdan imtina etmək, onları machinogram - çeşidlənmiş dövriyyə vərəqi və ya disketlə əvəz etmək olar. Texniki vasitələrin köməyi ilə kartların saxlanması zamanı anbarda materialların hərəkətinə dair bütün məlumatlar eyni vaxtda texniki daşıyıcılarda qeyd olunur.

Bazar iqtisadiyyatının tələbləri əsasında maddi ehtiyatların uçotunun təşkili metodologiyasını təkmilləşdirmək lazımdır. İndiyədək ehtiyatların təsnifatı, onların cari mühasibat uçotunda qiymətləndirilməsi, materialların maya dəyərindəki kənarlaşmaların tərkibi (nəqliyyat və satınalma xərcləri) və s. məsələlərdə yekdil fikir mövcud deyildir. onların maya dəyərindəki kənarlaşmaları istiqamətlər üzrə dəqiq bölüşdürülür.

Eyni zamanda, kənarlaşmaların böyük hissəsinin (nəqliyyat və satınalma xərcləri) daşınan yüklərin kütləsindən və ya həcmindən asılı olduğunu nəzərə alaraq, onların fiziki göstəricilərə mütənasib şəkildə bölüşdürülməsi məqsədəuyğundur.

Bu günə qədər iqtisadçılar arasında konteynerlərin uçotunun təşkili ilə bağlı konsensus yoxdur. Xərcdən asılı olaraq, o, ya ehtiyatların bir hissəsi kimi, ya da əsas vəsaitlər kimi nəzərə alına bilər. İstehsal ehtiyatlarına daxil olan taraların uçotu “Materiallar” hesabı, “Azqiymətli və köhnəlmiş əşyalar” subhesabında aparıla bilər.

Bir vahid (dəst) üçün minimum əmək haqqından birdən artıq dəyəri olan ümumi istifadədə olan azqiymətli və tez köhnəlmiş əşyaların amortizasiyasının hesablanmasına vahid yanaşma mövcud deyil. Bəzi hallarda bu əşyalar istismara verildikdə onların ilkin (bahis) dəyərinin 50%-i, digərlərində isə dəyərinin 100%-i həcmində amortizasiya hesablanır.

Materialların təhlükəsizliyində vacib olan hərtərəfli və vaxtında inventar, nəzarət yoxlamalardır.

Bu və digər problemlərin həlli maddi ehtiyatların mövcudluğuna, hərəkətinə və istifadəsinə daha səmərəli və az zəhmət tələb edən uçot və nəzarətin qurulmasına, habelə onların qənaətinə nail olunmasına imkan verəcəkdir.

İdarəetmə sisteminin işləməsi şəraitində maddi ehtiyatlardan istifadənin planlaşdırılması, uçotu və təhlili üçün hesablamaların avtomatlaşdırılmasına böyük əhəmiyyət verilir. Bu hesablamalar adətən logistika idarəetməsi, əsas istehsalın operativ idarə olunması, mühasibat uçotu və s. kimi funksional alt sistemlərdə aparılır.

Maddi ehtiyatların idarə edilməsinin iqtisadi məzmununa əsasən, planlaşdırılması, uçotu, onların istifadəsinə nəzarət və təhlili prosesləri və müəyyən edilmiş sapmaların aradan qaldırılması üçün tədbirlərin işlənilməsi və hazırlanması və həyata keçirilməsinə dair qərarların qəbul edilməsi, obyektin fəaliyyətinin təmin edilməsi nəzərdə tutulur.

Bu sistem iqtisadi-riyazi metodların və müasir kompüter texnologiyalarının kompleks istifadəsi əsasında maddi ehtiyatların keyfiyyətinin idarə edilməsini təşkil etmək üçün yaradılır.

Onun əsas məqsədi təchizat proseslərinin planlaşdırılması, uçotu, təhlili, tənzimlənməsi və nəzarəti, material ehtiyatlarının istifadəsi və saxlanmasını optimallaşdırmaqdır; müxtəlif məlumatların emalı prosedurlarının

avtomatlaşdırılması; əmək intensivliyinin azaldılması və məlumatların işlənməsi xərclərinin azaldılması; ilkin və nəticələnən məlumatların keyfiyyətinin yaxşılaşdırılması.

Müəssisədə maddi ehtiyatların idarə edilməsində keyfiyyət və səmərəliliyin artırılması üçün zəruri ilkin şərtlər informasiya təminatının rəşional təşkili, iş axınının optimallaşdırılması və müəssisənin idarəetmə strukturunun təkmilləşdirilməsidir.

Avtomatlaşdırılmış idarəetmə sistemləri şəraitində informasiya-hesablama və ya hesablama mərkəzi maddi resursların idarəetmə dövrəsinə uyğun gəlir. Belə ki, alt sistemin idarə olunan hissəsi maddi-texniki təminat, təchizat və kooperasiya şöbələri, baş mexanik, baş texnoloq, baş konstruktor, baş energetik, mərkəzi mühasibat uçotu, informasiya və hesablama mərkəzi olacaq.

Altsistemin nəzarət hissəsi maddi ehtiyatların planlaşdırılması, uçotu, tənzimlənməsi, nəzarəti və təhlilinin təşkili prosesləridir. Maddi resursların idarə edilməsi alt sisteminin tərkib komponentləri təşkilati, informasiya, texniki, texnoloji və proqram təminatı daxil olmaqla müxtəlif növ dəstəklərdir.

Alt sistemin təşkilati təminatına mövcud material ehtiyatlarının idarə edilməsi sisteminin texniki-iqtisadi təhlilinin aparılması, avtomatlaşdırma tapşırıqlarının seçilməsi və qoyulması, avtomatlaşdırılmış hesablamlar şəraitində bölmələrin funksiyalarının məhdudlaşdırılması daxildir. Bunun əsasını layihəqabağı sorğunun materialları və mövcud idarəetmə sisteminin təkmilləşdirilməsi zərurətinə dair nəticələr təşkil edir.

Alt sistemi layihələndirmək üçün inventar idarəetmə mərhələlərini təhlil etmək vacibdir. Təhlil göstərdi ki, dörd belə mərhələ (funksiya) var: planlaşdırma, uçot, audit və təhlil, tənzimləmə.

Altsistemin informasiya təminatı qeyri-maşın və maşındaxili olaraq bölünür. Maşından kənar informasiya dəstəyinə təsnifatçılar və məlumat kodları daxildir; - ilkin sənədlər (tənzimləyici arayış və əməliyyat), sənəd axını. Intramachine proqram təminatı məlumatların təşkili, saxlanması və əldə edilməsi üçün proqramlar sistemini, maşın daşıyıcılarında massivlərin tərkibini ehtiva edir.

İstifadə olunanlar arasında aşağıdakı kodlar var: müəssisənin sexləri və şöbələri, o cümlədən anbarlar; sahələr; material ehtiyatları (maddi ehtiyatların nomenklatura nömrələri), materialların hərəkəti üzrə əməliyyatlar, ölçü vahidləri, material sərfi istiqamətləri (istehsal xərcləri), hazır məhsullar, material tədarükçüləri.

Sənədləşmə sisteminə normativ-arayış və əməliyyat daxildir. Arayış hissələrin, montaj bölmələrinin adı kimi məlumatları ehtiva edən texnoloji, arayış və keçirici sənədləri ehtiva edir; ölçü vahidlərinin, materialların adı; materialların sərfiyyatının müfəssəl normalarına uyğun olaraq; nomenklatura-xammal, material və komponentlərin qiymət etiketi; sərbəst nomenklaturaya birləşdirmək üçün material qruplarının təsnifatı; Material kodunun diapazonunun logistika şöbəsində əməliyyat bürolarının kodları ilə uyğunluğu.

Ölkədə audit fəaliyyəti genişlənmişdir. Əgər bazar iqtisadiyyatı olan inkişaf etmiş ölkələrdə audit öz inkişafının üç mərhələsini - təsdiq edilmiş riskdən istiqamətləndirilmiş riskə qədər artıq keçibsə, Azərbaycanda bunlar yalnız ilk addımlardır. 1994-cü ildə “Audit haqqında” qanunun qüvvəyə minməsi çoxlu sayda audit şirkətlərinin yaradılmasına və milli audit standartlarını müəyyən edən çərçivənin yaradılmasına zəmin yaratdı.

Ölkədə auditin dünya standartlarına uyğun aparılmasına böyük ehtiyac var. Halbuki Azərbaycanda belə bir xidmətin təşkili heç vaxt olmayıb. Bu baxımdan milli mühasibat uçotu və audit standartlarını formalaşdıran bazar iqtisadiyyatına malik qabaqcıl ölkələrin təcrübəsinin öyrənilməsi ölkə üçün böyük əhəmiyyət kəsb edir.

Nəzərə almaq lazımdır ki, milli mühasibat uçotu və audit standartlarının formalaşdırılması, eləcə də mühasibat uçotunun beynəlxalq prinsiplər əsasında təşkilinə keçid birtərəfli prosesdir.

Belə təcrübənin öyrənilməsi üçün xüsusi yerlərdən biri bazar iqtisadiyyatı olan ölkələrlə müqayisədə daha çox təşkilati və iqtisadi obyektlərə malik olan ABŞ-dır.

Onu da qeyd edək ki, anbarda yanğınsöndürmə avadanlığı olmalı, mühafizəyə tam nəzarət edilməli, qapılar qıfıllı, pəncərələr dəmir arakəsmələrlə bağlanmalıdır. Kodlaşdırma hər şeyi daha da asanlaşdıracaq.

Ümumi məsrəf qruplaşmasında izah etdiyimiz kimi, dəyişkən xərclərin əksəriyyəti nəqliyyat xərcləridir. Bu səbəbdən material və xammal istehlakçıları-anbarları seçib yaxın ərazilərdə yerləşdirmək məqsədəuyğundur. Nəqliyyat xərclərinin azalması o deməkdir ki, ilin sonunda uçotun maya dəyərində daxil ediləcək məsrəflər daha da azalacaq.

Laçın rayonunda yaşayış məntəqələri üçün hər hansı maddi sərvətlərin mühafizəsi, onlara nəzarət və ya istehlakçıya çatdırılmasına ümumi nəzarət maddi məsul şəxslərin üzərinə düşür.

Bu səbəbdən də maliyyə məsul şəxslərinin işə qəbulu və ya müəssisəyə keçirilməsi, habelə onların işdən azad edilməsi müəyyən prosessual qaydaların işlənilib hazırlanması və işlənilib hazırlanması yolu ilə həyata keçirilməlidir. Bu prosessual qaydalardan birincisi ondan ibarətdir ki, maddi məsul şəxslər tərəfindən yuxarıda göstərilən hərəkətlər edilərkən mühasibin, xüsusən də baş mühasibin razılığını gözləmək lazımdır.

Laçın rayonunda yaşayış məntəqələri üçün egzoz sistemlərinin təşkili və bu sistemlərin beynəlxalq standartlara uyğun olması müəssisənin texniki strukturunun ən mühüm hissələrindən biridir.

Ümumiyyətlə, qeyd etmək lazımdır ki, buraxılış və rəqələri hər bir məhsul buraxılışı üçün tərtib edilir və bu buraxılışlar baş mühasib və ya onun müavini, yaxud təchizat şöbəsinin müdiri tərəfindən imzalanmalıdır.

Bu amil onu göstərir ki, nəzarəti həyata keçirən maddi məsul şəxs olan hər bir mühafizəçinin üzərində baş mühasibin və ya onun müavininin, yaxud yalnız sex rəisinin imza nümunəsi olmalıdır.

Təlimatlarda göstərilir ki, istehsala yeni material və ya xammal cəlb edilərkən bu iki sənəddən, yeni qəbul kartları və qəbzlərdən istifadə edilməlidir. Təlimatda həmçinin aylıq olaraq hər bir sexə ayrılan materialların miqdarı və həcmi müəyyən edilir və hesabatlarda əks etdirilir. Həmçinin bu amilləri təyin edərkən sexdə və

anbarda olan material və xammalın miqdarını müəyyən etmək lazımdır (Səbzəliyev S.M., İbrahimova S.Ə., Daşdəmirov Ə.İ. 2002: s.97).

Yaşayış məntəqələri üçün əlavə materialların buraxılması, yəni limitdən artıq yeni materialların mühasibat uçotuna daxil edilməsi müəssisə rəhbərinin və baş mühasibin və ya vahid satış şöbəsinin müdirinin əmri ilə həyata keçirilə bilər.

İstənilən halda, dəyişkən və qeyri-daimi, sabit xərclərin artımı maya dəyərindən daha ciddi təhlil edilməli və yoxlanılmalıdır. Müəssisənin inventarizasiyası ilə bağlı artıq məsrəflər aşağıdakı hallarda baş verə bilər (Səbzəliyev S.M. 2003: s.98):

Sxem 1: Müəssisənin inventarizasiyası ilə bağlı artıq məsrəflərin baş vermə halları

Məhdud maddi resurslardan düzgün və qənaətcil istifadə

İş prosesində detalların itirilməsi

Hazırlanmış istehsal proqramının həddən artıq yerinə yetirilməsi

Mənbə: Səbzəliyev S.M. İbrahimova S.Ə. Daşdəmirov Ə.İ. 2002: s.56-57 materialları əsasında müəllif tərəfindən tərtib edilmişdir.

Onlar əvvəlcə öz emalatxanalarında öz şkaflarında və anbarlarında saxlanılır. Belə bir keçid həyata keçirərkən ehtiyat materiallar istehsal prosesindən çıxarılmır. Yalnız 201 material ehtiyatı mühasibat uçotunun ümumi tərkibində öz yerini dəyişir.

Belə ki, ondan istənilən məhsulun istehsalında hər hansı material və xammalın sərfi baş verir.

Odur ki, istənilən məhsulun istehsalında səmərəlilik göstəricilərindən tam və düzgün istifadə istehsalın bütün mərhələlərində xərclərin azalmasına və mənfəətin artmasına səbəb olacaqdır. Bunun üçün hər bir məhsulun istehsalından ayrı norma və standartlar mövcuddur (Səbzəliyev S.M. İbrahimova S.Ə. Daşdəmirov Ə.İ. 2002: s.56-57).

3.2. Laçın rayonunda yaşayış məntəqələri üçün görülən tədbirlər

Dövlət başçısının onların daimi və fasiləsiz elektrik enerjisi ilə təmin edilməsinə xüsusi diqqət yetirildiyi halda Azərbaycanın ümumi enerji sistemi iştirak ərazilərinin işğaldan azad edilməsinə xidmət edir. Nəticədə bu istiqamətdə genişmiqyaslı işlər aparılıb, bütün yaşayış məntəqələri azad edilib.

Qısamüddətli tikintisi başa çatan layihələrdən biri də 110/35/10 V-luq “Laçın” yarımstansiyasıdır.

Güləbərdinskaya SES Laçın rayonunda yerləşir. 7,8 MVt gücündə Suqovuşan SES-də də təmir və yenidənqurma işləri aparılmışdır. Beləliklə, baxın, biz artıq alternativ mənbələrdən 20 MVt-dan çox enerji istehsal etməyə başlamışıq və bu, yalnız başlanğıcdır. Ermənilər bu əraziləri dağıtmaq üçün bütün su elektrik stansiyalarını qoyub gedəndə.

Qrabağ dağı və Şərqi Zəngəzur yaşıl enerji zonası kimi yaşayacaq və bütün layihələrimiz həyata keçiriləcək. Cəmi 7-8 aydan artıqdır ki, bu işlə məşğul olduğumuz bizim gücümüzü, qətiyyətimizi və güclü siyasi iradəmizi göstərir.

Kəlbəcər-Laçın avtomobil yolunda bir tunel, Komissiyanın ikinci tuneli isə nəqliyyatın hərəkətini daha da asanlaşdıracaq. Magistral yollar bütün kompleks inkişaf sahəsi, Şərqi Zəngəzur üçün xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Torpaq zəbtindən azad investisiya proqramı başlayanda mənim göstərişimlə bu layihələr üçün tunellər, o cümlədən Şuşa boyu yol və tunellərin çəkildiyi yerlər tikildi. Xüsusən də belə çətin dağlıq ərazidə tunel qurmaq həm də çətin, həm də çox bahadır. Amma biz bunu edirik və bundan sonra da edəcəyik. Çünki bu, Şərqi Zəngəzur rayonunun inkişafı üçün lazımdır.

Təbii ki, Kəlbəcər-Laçın yolu ən yüksək səviyyədə yenidənqurma olacaq. Sadəcə iki tunelə çıxmaq bu marşrutu daha da asanlaşdıracaq. Bu, sovet dövründə tikilmiş məşhur tuneldir.

Bu onu göstərir ki, burada tikintiyə 1958-ci ildə başlanılıb, uzunluğu cəmi 200 metrdir. İnşa edəcəyimiz tunellərin uzunluğu 11 km, uzunluğu isə 5 km-dir. Bu gün Azərbaycan buna qadirdir. Yeganə yol budur, köhnə Kəlbəcərlə bir daxma yığmaq. Artıq tunel işıqlandırılıb.

Laçın rayonunun Qorçu kəndində tikiləcək hava limanında bir neçə mühüm amillər var. Birincisi, heç şübhəsiz ki, burada hava limanının tikintisi bütövlükdə rayonun sosial-iqtisadi inkişafına təkan verəcək, turizm potensialını artıracqdır. Laçın hava limanının tikintisi də tarixi torpaqların işğaldan azad edilməsi miqyasının yaxşılaşmasından xəbər verir.

Həm də böyük strateji əhəmiyyət kəsb edəcək Laçın Hava Limanının yaradılması logistika mərkəzlərinin yaradılmasına da öz töhfəsini verdi. Laçın hava limanı Azərbaycanın ən yüksək hava limanına çevriləcək. Plana əsasən, hava limanında 6 km məsafədə 3 uçuş-enmə zolağı və eniş-enmə zolağının tikintisi nəzərdə tutulub. Bu hava limanı Kəlbəcər rayonunda və əks istiqamətdə küləklə əlaqəni asanlaşdıracaq.

Bu gün Fondun böyük infrastruktur obyektini torpaqların işğalından azad edilir. Laçın rayonunda beynəlxalq hava limanı tikilir. Mən bir müddət əvvəl bu hava limanının tikintisini elan etmişdim. Laçın rayonunda müharibə bitəndən sonra, artıq elan etdiyim kimi, torpaq axtarırlar, beynəlxalq aeroport tikirlər.

Yer tapmaq, təbii ki, çox vaxt apardı. Kəlbəcər və Laçın rayonlarında elə relyef olduğundan burada əsas tapmaq mümkün deyil. Hər iki ərazi çox böyük olsa da - dağlar, meşələr, dərələr, təpələr - demək olar ki, düz yol, düzənlik yoxdur. Yalnız ərazi seçilib ki, hava limanının tikintisi üçün böyük torpaq işləri aparılsın.

Hava limanının uçuş-enmə zolağına baxanda, mənim arxamda təsəvvür etmək çətin olardı. Düşünürəm ki, dünya tarixində ilk dəfədir ki, belə bir ərazidə hava limanı tikilir. Çünki adətən bütün hava limanları tikilir. Eyni zamanda, bu yerin

üstünlüyü Laçından kiçik məsafədə maksimum 30 km, Kəlbəcərdən isə kiçik məsafədə maksimum 60 km məsafədədir.

Şuşa ilə məsafə təxminən 70 km-dir. Yəni gələcəkdə uçuşlar üçün Şuşadan həm Junk, həm də Laçın hava limanları üçün istifadə oluna bilər. Dediym kimi, burada çoxlu torpaq işləri aparılacaq. Doldurulduğunda müəyyən fərq olacaq. Yəni torpaq işləri vaxtımızı alan vacib iş olacaq (<https://president.az/az/articles/view/52742>).

Uçuş zolağına gəlincə, o, standart ölçü olmalıdır. Tikilməkdə olan və tikilməkdə olan hər üç hava limanında uçuş-enmə zolağının uzunluğu üç kilometrdir. Yəni, yer üzündəki bu hava limanları bütün növ təyyarələr də daxil olmaqla, ağır olanları qəbul edə biləcək.

Kəlbəcər və Laçın rayonları arasında danışıqlar aparılacaq. Hazırda iş gedir. Bu yolun qazıntı işləri başa çatıb. Bundan sonra asfalt qatına döşənəcək. Beləliklə, biz daha sonra yol infrastrukturunu quracağıq. Laçın Beynəlxalq Hava Limanından, eləcə də digər Kəlbəcər-Laçın avtomobil yollarından istifadə etməklə İstisuya asan gediş-gəliş imkanı yaranacaq.

Bunun həm strateji, həm də hərbi əhəmiyyəti var. Eyni zamanda İstisu Resort- un abadlaşdırılması və müasirləşdirilməsi üçün bu yolun əhəmiyyəti baxımından vətəndaşların rahatlığı. Bu yol layihəsi də uğurla həyata keçirilir. Xəritədə yolun yanından keçən yaşayış məntəqələri də göstərilir.

Laçın rayonunda bu tədbirlərlə bağlı icra tədbirləri nəzərdə tutulmuşdur:

-Müvafiq sahədə mənzil-kommunal təsərrüfatı sahəsində dövlət siyasətinin həyata keçirilməsini, mənzil-kommunal təsərrüfat və mənzil-kommunal təsərrüfatına sistemli rəhbərlik, nəzarət, təmir, istismar, reabilitasiya və zal mühəndis-texniki strukturlarını təmin edir. Və rabitə; mənzil-kommunal infrastrukturunun inkişafını təmin edir;

- Göndərilən məlumatları hesablamaq və dövlət büdcəsindən təşkilatların maliyyə təminatından yanacaq-enerji ehtiyatlarından və sudan istifadə limitlərini və bu limitlər daxilində müəyyən etmək;

- Təşkilatın küçələrinin işıqlandırılmasına nəzarət edəcək;

- dövlət xidmətlərinin göstərilməsi üçün əhalinin keyfiyyətinə və həcminə nəzarət edəcək;

- Mənzil Fondu tərəfindən yaşayış və qeyri-yaşayış sahələrinin mütəşəkkil saxlanması və idarə edilməsi üçün Azərbaycan Respublikasının Mənzil Məcəlləsi;

- “İcbari sığorta haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununa uyğun olaraq yaşayış binalarında, evlərdə və mənzillərdə icbari sığortaya nəzarət edəcək;

Yaşayış yerlərində fəvqəladə vəziyyətin bərpası üçün tədbirlər görülməlidir;

- boş qalan yaşayış binalarının vilayətin mənzil fondunda müvafiq binaların təhlükəsizliyinə və təhlükəsizliyinə nəzarət etmək;

- Mənzil fondlarının və sosial-mədəni obyektlərin qış mövsümünə hazırlığı, komissiyaları üçün müvafiq addımlar atılacaq;

- Yaşayış məntəqələrinin, yaşıllıqların abadlaşdırılması və mühafizəsinin təşkili;

- İstehsalat və məişət tullantılarının mütəşəkkil yığılması və daşınması, qeyri-qanuni tullantıların aradan qaldırılması üçün tədbirlər görülür, tullantıların idarə olunması qanunları barədə əhaliyə məlumat verilməlidir.

Yaşayış məntəqələrinin elektrik enerjisi, qaz və su təchizatı problemlərinin həlli üçün vətəndaşların fond əsaslı müqavilələri hesabına suyun keyfiyyətinə nəzarət etmək, elektrik, su və kanalizasiya, istilik və qaz təchizatı şəbəkəsinin və tikilməkdə olan obyektlərin tikintisinə rəy vermək; ; Müvafiq sahədə əhali tərəfindən qidalanan müəssisə və təşkilatlar tərəfindən tədbirlər görülməsi təmin edilsin.

3.3. Laçın rayonunda daşınmaz əmlakın ilkin inventarlaşdırma işləri

Ötən dövrdə Cəbrayıl, Füzuli, Qubadlı, Zəngilan, Ağdam, Xocavənd, Tərtər, Şuşa, Xocalı və Kəlbəcər rayonlarında 13 911 daşınmaz əmlakın (11 016 bina və 2 895 infrastruktur obyektini) inventarlaşdırılması başa çatdırılıb.

Laçın rayonunda baş verir. Həmçinin müəyyən edilib ki, ilkin olaraq inventarlaşdırılan 5165 (37,1%) əmlak, əsasən yaxşı vəziyyətdə, 4411 (31,7%) qismən yaxşı vəziyyətdə, 4335 (31,2%) isə yararsız vəziyyətdədir.

Yekun layihə “2021-2025-ci illərdə dövlətin və əhəlinin işğaldan azad edilmiş dayanıqlı inkişaf sahələrinin bərpası proqramının” əsasında dövlət qurumlarının, müəssisə və təşkilatlarının təklif və təkliflərinin təhlili əsasında hazırlanır. Azərbaycan Respublikası”. Dövlət orqanları da. Müvafiq işçi qruplarının əlaqələndirilməsi qərargahı ilə razılaşdırılaraq Nazirlər Kabinetinə təqdim edilib.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 28 may 2021-ci il tarixli Sərəncamı ilə sahibkarlıq fəaliyyəti üçün rəqabətqabiliyyətli istehsal, emal və satışın həyata keçirilməsi üçün zəruri infraqurum və idarəetmə infraqurumuna malik Ağdam Sənaye Parkı Azərbaycan Respublikasının Prezidenti tərəfindən yaradılmışdır. sənayedə olduğu kimi sahibkarlar da məhsul, məhsuldar iş və inkişaf. Hazırda müraciətlər əsasında 12 potensial rezident seçilib.

Müstəqil ərazilərdə (Kəlbəcər və Laçın rayonları) ticarət obyektləri, apteklər, bankomatlar və s. üçün əsas tələblərə cavab verən Planın açılması üçün müvafiq şirkətlərlə görüşlər keçirilib. Treyderlər əraziyə uyğun olaraq razılaşdırılmış qrafik və marşrutlara baş çəkəcəklər.

Hazırda 12 dövlət qurum və təşkilatından 27-si alpinizmdə rol oynayan rəqəmsal coğrafi informasiya sistemi üzrə informasiya platforması və müvafiq təlim proqram təminatı ilə birləşib. Digər ixtisaslaşdırılmış dövlət qurumları və təşkilatları üçün sistemlər davam edən işlərə əlavə olunur.

Sahibkarlıq fəaliyyəti ilə bağlı işğaldan azad edilmiş 676 müraciət daxil olmuşdur. Prioritet investisiya planları təhlil edilir, potensial planlar müəyyən edilir və məlumat bazasına daxil edilir.

Kənd Təsərrüfatı Nazirliyinin nümayəndəsinin sözlərinə görə, müstəqil ərazilərdə kənd təsərrüfatı təyinatlı torpaqlarda şirkətlərin təyinatı üzrə Komissiya ilə görüş keçirilib. Həmin şirkətlər torpaqdan istifadə müqaviləsi üzrə 14497,25 hektar torpaq sahəsinin, ödənişli subsidiya üzrə 9557,25 hektar torpaq sahəsinin olması qənaətinə gəliblər.

23 iyul 8957,5 hektar taxıl əkini. Pilot layihə çərçivəsində Kəlbəcər rayonuna 3661 baş arı ailəsi və 8569 baş xırda heyvandarlıq təsərrüfatları köçürülüb. Laçın rayonu ərazisindəki arı ailələrinin yerləşdirilməsi üçün Laçın rayonunun Ağcabədin, İsmayıllı və Qax rayonlarında məskunlaşan 531 arı ailəsinə məxsus fermerlər monitorinq edilərək köçürülüb.

Türkiyənin müstəqil turizm resurslarının qiymətləndirilməsi üçün PGI-nin Andorra və İNOVA şirkətləri ilə danışıqlar aparılıb.

Amerika Birləşmiş Ştatları Kadastrı məlumat, sənədlər, mütəşəkkil məlumat sistemlərinin xəritə məzmunu haqqında daşınmaz əmlak obyektlərində qeydə alınmış daşınmaz əmlak məlumat kadastrının vəziyyətidir.

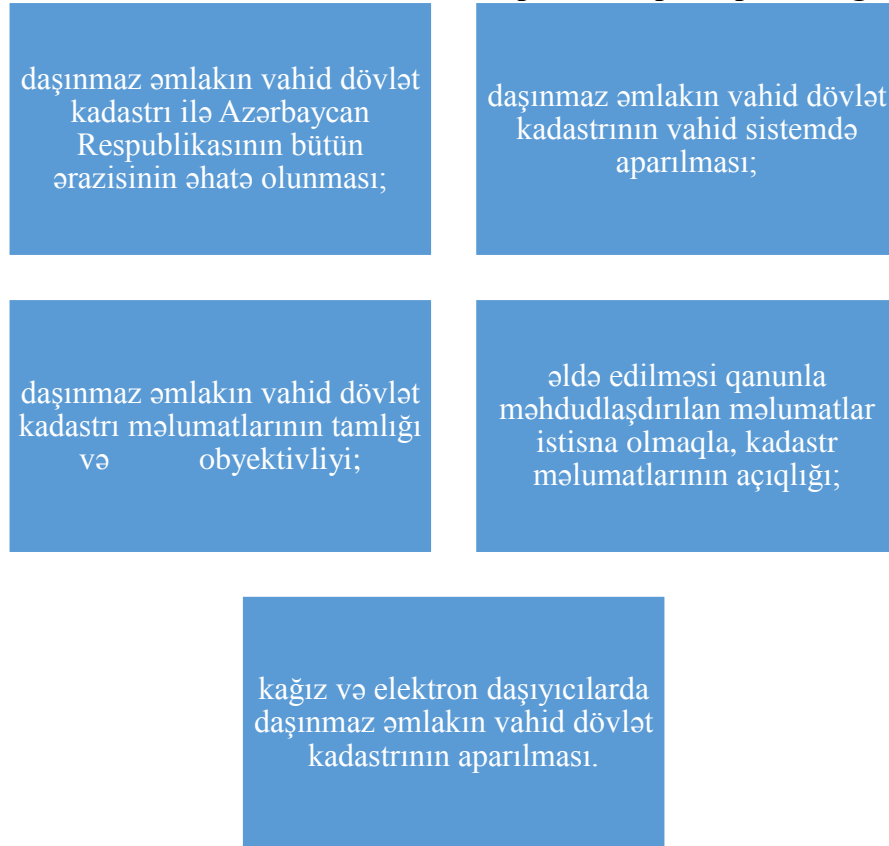
Amerika Birləşmiş Ştatları Kadastrının obyekt Azərbaycan Respublikasının ərazisində yerləşən bütün daşınmaz əmlakdır. Amerika Birləşmiş Ştatları Kadastr Azərbaycan Respublikasının daşınmaz əmlakı. Daşınmaz əmlak obyektləri üzərində kadastr işləri dövlət büdcəsindən fiziki və hüquqi şəxslərə verilən ianələr hesabına, habelə onların hüquqi şəxslərinin daşınmaz əmlak obyektlərinin mülkiyyətindən asılılığına görə aparıla bilər.

Dövlət Komitəsində daşınmaz əmlak obyektlərinə uyğun olaraq müəyyən edilmiş qaydada əmlak məsələləri üzrə kadastr işlərinin aparılmasına fiziki şəxslər cəlb edilə bilər. Kadastr daşınmaz əmlakın qeydiyyatı hüququ üçün əsas hesab edilmir. Daşınmaz əmlaka texniki inventar üzrə Dövlət Komitəsinin müəyyən etdiyi qaydada Azərbaycan Respublikasının əmlakına dair məsələlər həyata keçirilir. (<https://president.az/az/articles/view/517/print>).

Birləşmiş Ştatlar Kadastrına daşınmaz əmlakın kadastr planı, kadastr məlumat kitabçaları və məlumatların qeydiyyatı sistemi daxildir. Bu kadastr planlaşdırma

qrafiki və yazısı daşınmaz əmlakın uçotu və infrastruktur sahəsinin əsas göstəricilərinin sərhədlərini əks etdirir.

Sxem 2: Vahid dövlət kadastrının tərtibi və aparılması prinsipləri aşağıdakılardır

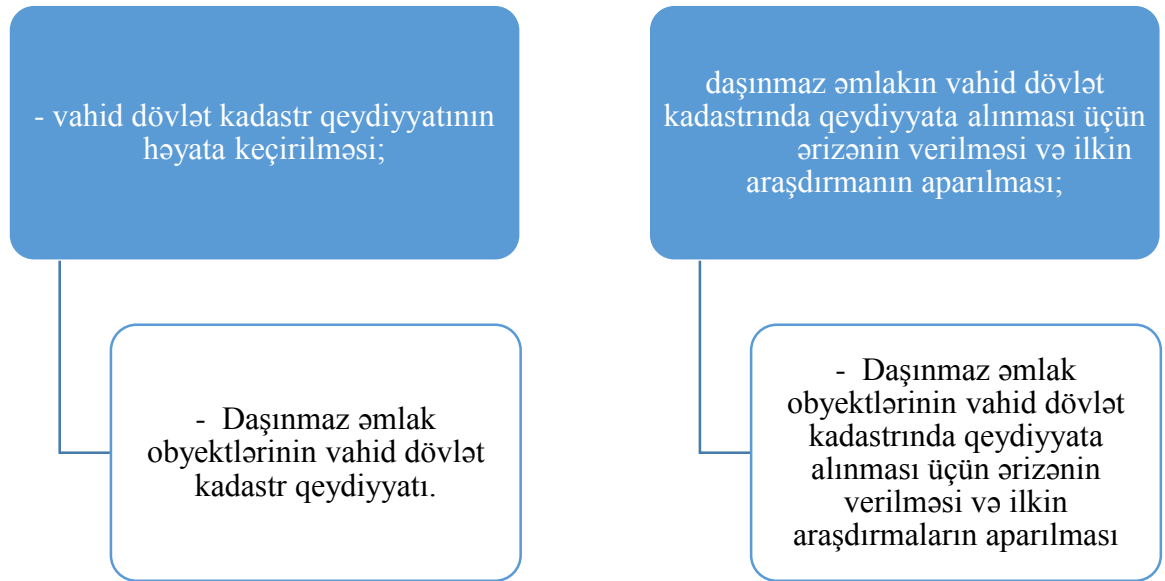
Mənbə: <https://president.az/az/articles/view/517/print>

Hər bir daşınmaz əmlak obyektini üçün kadastr kataloqu açılır, həmin obyektə verilən kadastr nömrəsinə uyğun kataloqların sayı. Əgər mülkiyyətində olan daşınmaz əmlak daşınmaz əmlakın dövlət reyestrində qeydiyyatda alınmışsa, o zaman kadastr kataloqunda saxlanılan məlumatlar kağız üzərində saxlanılır.

Vahid dövlət kadastr daşınmaz əmlakının uçotu Laçın rayonuna, kadastr nömrəsi isə Azərbaycan Respublikasının hüdudlarından kənar yerdə yerləşən daşınmaz əmlak obyektinin kadastr bölməsinə verildikdə. Amerika Birləşmiş Ştatlarının daşınmaz əmlakı kadastrının ayrılmaz hissəsi olan müvafiq qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qanunları saxlamaq üçün ünvanı qeyd edin.

ABŞ-ın Laçın rayonunda daşınmaz əmlakın kadastr qeydiyyatı üçün aşağıdakı addımlar atılacaq:

Sxem 3: Daşınmaz əmlak obyektlərinin vahid dövlət kadastr qeydiyyatı mərhələləri

Mənbə: <https://president.az/az/articles/view/517/print>

Daşınmaz əmlakın qeydiyyatı üçün ərizə Amerika Birləşmiş Ştatları Kadastrı tərəfindən hüquq sahibi və ya onu təmsil edən şəxs tərəfindən verilir, bunun əsasında qanunla vəkalətnamə ilə müəyyən edilmiş qaydada müəyyən edilir.

Ərizəçinin adını, abreviaturasını və ata adının ünvanını göstərir Ərizəçinin tam adının və ünvanının hüquqi mövcudluğu. Sənədin attestasiyasının surəti hüquq sahibinin (dövlət qeydiyyatında olduqda hüquqi şəxs) və sənədin əslinin attestasiyasını (mövcudluğunu) almaq hüququnu müəyyən etmək üçün əmlaka əlavə olunur.

Ərizəçidən ərizənin surəti ilə birlikdə sənədlərin əslinin bu hüququnu qəbul etməsi xahiş olunur.İlkin ekspertiza sorğunun alınmasından 5 gün sonra, qəbul edildiyi gündən 5 gün müddətində ərizəçiyə qeyd edilməklə aparılır. məlumatda saxlanılan məlumatların Birləşmiş Ştatlar Kadastr daşınmaz əmlakında əldə edilmiş xüsusi sənədlərə ekvivalent olub olmadığını müəyyən etmək.

Müəyyən edilmiş uyğunluğu müəyyən etmək üçün adekvat məlumat olmadıqda və ya mümkün olmadıqda, məlumatın düzgünlüyünə dair xüsusi sorğu yoxlama obyektinə yerləşdirilir.

İlkin sorğunun nəticələrinə əsasən Birləşmiş Ştatların Kadastrında əmlakın qeydiyyatı ilə bağlı müvafiq işlər aparılır. Amerika Birləşmiş Ştatlarının kadastr daşınmaz əmlakının qeydiyyatı əşyalar və müvafiq kadastr işləri üzrə aparılan razılaşmaya əsaslanır. Qanunvericiliyə uyğun olaraq vergilərin ödənilməsi üçün kadastr işləri müəyyən edilir (<https://president.az/az/articles/view/517/print>).

NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR

Araşdırmanın sonundan nəticə çıxarılıb və nöqsanların aradan qaldırılması üçün lazımi təkliflər irəli sürülüb.

1. Tədqiqat prosesinin inkişaf metodunun hesablanması üçün hər bir tədqiqatın göstəriciləri və amillərindən başladığı deyilir. Mən iqtisadi ədəbiyyat üçün material hesablanmış metodun intensivliyində gettoların müxtəlif aspektlərini təklif etmişəm. Bu üsullarda hesablama metodu maddi məsrəflərin miqdarının müqayisə olunan qiymətlərlə istehsal olunan məhsulların (işlərin və xidmətlərin) həcminə nisbəti kimi müəyyən yer tutmaqla həyata keçirilir. Lakin GE-hesablamaya görə, bu prinsip mənfəətin maksimumlaşdırılması prinsipinin müasir dövrünün ehtiyac və tələblərinə cavab vermir. Çünki məzmunu, məhsul göstəriciləri onu əks etdirən satış gəlirlərinin məbləğinə münasibətdə çevik və ya qeyri-elastik olduqda ənənəvi olaraq hesablamaya daxil edilən müqayisə edilə bilən qiymətlər var. Müxtəlif təsir amilləri var. Laçın rayonunda gəlirin məbləği yaşayış məntəqələrindən malların (işlərin və xidmətlərin) satışına (əlavə dəyər vergisi və aksiz vergisi istisna olmaqla), o cümlədən bütün təsir amillərinə təsir göstərən materialların istehlakına daxil ediləcək.

Buna görə də, material tutumlu məhsullar (işlər və xidmətlər) prosesində iqtisadi təhlili hesablayarkən, istehsal prosesində istifadə olunan materialların dəyərini istehsal prosesindən əldə edilən gəlirin miqdarına görə bölüşdürmək məqsədəuyğundur. Onun böyük nəzəri, praktiki və praktiki əhəmiyyəti olduğu kimi, fikrimizcə, metodun iqtisadi təhlilinin təkmilləşdirilməsində irəliyə doğru bir addım olacaqdır.

2. Aparılmış analitik tədqiqatlar göstərir ki, məhsulların (işlərin və xidmətlərin) transformasiyasına təsir edən əsas təsiredici amillər çoxşaxəli və mürəkkəbdir. Bu amillər son nəticədə öz ifadəsində mənfəət göstəriciləri hesab olunur və nəticədə təsərrüfat fəaliyyətinin yekun maliyyə müəssisəsi, mütləq gəlirin (iş və xidmətlərin) məbləği ilə satılan məhsullar olur. Məhz bununla bağlı iqtisadi ədəbiyyatda xüsusi olaraq qeyd edilmişdir ki, effektivliyin təhlili metodologiyasının effektivliyi əsasən onun təsnifatına təsir edən amillərin məzmun intensivliyi indeksindən asılıdır.

Ekstremal amillər sırasında sadalanan amillər, xüsusən də elmi-texniki tərəqqidə mühüm yer tutur. Dissertasiya işində qeyd olunanlardan belə nəticəyə gəlmək olar ki, məzmun intensivliyi bazar şəraitində maddi resurslardan səmərəli istifadəni xarakterizə edən ən mühüm keyfiyyət göstəricilərindən biridir. Məzmun istehlakı üçün iki göstərici istifadə olunur:

A) Bir manat bazar məhsuluna görə material məsrəfləri (amortizasiyasız);

B) Material məsrəflərinə çəkilən məsrəflərin istehsalında məhsul vahidinin əsas növləri.

Fikrimizcə, sistemin ümumi və xüsusi göstərici məzmunu əhatəli deyil, hesablaşmaların intensivliyini xarakterizə edən performans göstəricilərinin məzmunu və buna görə də istifadə göstəricisinin təhlilində hər bir pul vahidi istehlakçı üçün avadanlıqların xüsusi çəkisini əhatə edir.

4. Son illərdə materialtutumunun azalması tendensiyası müşahidə olunur. Bu, proqramın gələcəkdə maddi resursların davamlı çatışmazlığını inkişaf etdirməsini zəruri edir (xüsusilə kritik şərtlərin olmaması səbəbindən).

İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

Azərbaycan dilində

1. “Mühasibat uçotu haqqında” Qanun, Bakı, 2004.
2. “Audit xidməti haqqında”, Qanun, Bakı, 1994.
3. Abbasov Q. Səbzəliyev S.M. və b. (2003), “Mühasibat (maliyyə) uçotu” B. 245 səh
4. “Azərbaycan 2020, gələcəyə baxış” inkişaf konsepsiyası.
5. Azərbaycan Respublikasının İqtisadi İnkişaf Nazirliyi “Azərbaycan respublikasının 2014-cü il və gələn üç il üzrə iqtisadi və sosial inkişaf konsepsiyası və proqnoz göstəriciləri”, Bakı, 2013.
6. Hacıyev R., Səbzəliyev S. (2003), “Auditin əsasları” Bakı, Elm, 264 səh.
7. Hacıyev R.Ş. (2000), “Təftiş və nəzarət” dərslik, 35 ç.v. 298 səh
8. “Mühasibat (maliyyə) uçotu” dərslik, 3,5 ç.v. 2003-cü il (müəlliflər kollektivi tərəfindən), 245 səh.
9. Rzayev Q.R. (2000), “Beynəlxalq mühasibat uçotu və audit” dərs vəsaiti, 0,8 ç.v. 241 səh.
10. Rzayev Q. (2006), “Mühasibat uçotu və audit” Bakı, Qanun, 255 səh.
11. Rzayev Q.R. (2004), “Beynəlxalq mühasibat uçotu standartları və maliyyə hesabatı”, dərs vəsaiti, 11 ç.v. 289 səh.
12. Səbzəliyev S.M. (2003), “Mühasibat (maliyyə) hesabatı” dərs vəsaiti 16 ç.v. 322 səh.
13. Səbzəliyev S.M., Hacıyev R.Ş. (2003), “Auditin əsasları”, dərslik, 31,0 ç.v. 342 səh.
14. Səbzəliyev S.M. İbrahimova S.Ə. Daşdəmirov Ə.İ. (2002), “Mühasibat uçotunun nəzəriyyəsi” fənni üzrə test və tapşırıqların məcmuəsi, dərs vəsaiti. 12,8 ç.v. 321 səh.

Rus dilində

1. Бухгалтерский учет (под ред. И.Е.Тишкова) Минск 2014, 359 стр.
2. Дмитриева И.М. (2015), “Бухгалтерский учет и аудит” М., 321 стр.

3. Ерофеева В.А. (2017), и др. “Аудит” М., Высшее образование, 256 стр.
4. Качалин В.В. (2018), “Финансовый учет и отчетность в соответствии со стандартами ГААП” М. 263 стр.
5. Любушин Н.П., Лещева В.Б., Дьякова В.Г. (2016), “Анализ финансово-экономической деятельности предприятий” М., 425 стр.
6. Малькова Т.И. (2016), “Теория и практика международного бухгалтерского учета”. Санкт-Петербург, 416 стр.
7. Медведев М.Ю. (2013), “Учетная политика: бухгалтерская и налоговая”. М, 239 стр.
8. Международные стандарты учета и финансовой отчетности М., ИНФРА М, 263 стр.
9. Морозова А.В. Васина И.Г. (2003), “Расчеты по договорам лизинга”. “Особенности бухгалтерского учета и налогообложения” М., 236 стр.
10. Нидлз Б., Андерсон Х., Колдуелл Д. (2014), “Принципы бухгалтерского учета” М., 367 стр.
11. Николаева О. (2015), Шишкова Т. “Управленческий учет” М., 412 стр.
12. Палий В.Ф. (2014), “Современный бухгалтерский учет” М., “Бухгалтерский учет”, 345 стр.
13. Прикаспийский регион: стратегическое значение пространства и нефти. «Центральная Азия и Кавказ». 2001, №3, стр.36-38.
14. Рожнова О.В. (2017), “Международные стандарты бухгалтерского учета и финансовой отчетности”. М., 398 стр.
15. Соколова Я.В (2018), “Бухгалтерский учет” под ред. М., 213 стр.
16. Соловьева А.В. (2015), “МСФО и ГААП: учет и отчетность”. М., 296 стр.
17. Управленческий учет (под ред. А.Д.Шеремет), М., 2016, 365 стр.
18. Финансовый учет под ред. проф. В.Г. Гетьмана. М., 2016, 321 стр.
19. Хохонова Н.Н. (2015), “Международные стандарты финансовой отчетности” Ростов-на Дону, 278 стр.

İnternet resursları

1. <http://papers.ssrn.com>
2. <http://www.stat.gov>
3. <http://transparency.az>
4. <http://unec.edu.az>
5. <http://www.lachin-ih.gov.az/page/43.html>
6. <https://president.az/az/articles/view/52742>
7. <https://president.az/az/articles/view/517/print>

ƏLAVƏLƏR

Şəkil 1: Material ehtiyatları

Mənbə: <https://www.muhasib.az/meqale.php?id=155>

Cədvəllərin siyahısı

Cədvəl 1: Azərbaycan Respublikası sənaye müəssisələrində material resurslarından istifadənin səmərəliliyini xarakterizə edən.....	22
Cədvəl 2: Ehtiyatların buraxılışının qiymətləndirilməsi üsulları (hesabat ayı ərzində ehtiyatların sərfi totalım ki, 100 vahiddir).....	44

Sxemlərin siyahısı

Sxem 1: Müəssisənin inventarizasiyası ilə bağlı artıq məsrəflərin baş vermə halları.....	55
Sxem 2: Vahid dövlət kadastrının tərtibi və aparılması prinsipləri aşağıdakılardır.....	62
Sxem 3: Daşınmaz əmlak obyektlərinin vahid dövlət kadastr qeydiyyatı mərhələləri.....	63

Şəkillərin siyahısı

Şəkil 1: Material Ehtiyatları.....	70
---	----